

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Լատին Արքայտյուն

Հայ Տորոքրյուն
Խարստի քաղաքի
արքայապետություն

Արևիկ

1928

== ՀՐԱՏԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅԵՐԱՆԵՐ ՈՒՆԴՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵՆ ==

364

ԿԱՐԵՆ ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ
ՀԱՐՍՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ

ԿՏԱԿՆԵՐ, ՆՎՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՅԵՂ

ՀԱՍՈՐԱԳԱԿԱՆ ԴՈՒՄԱՐՆԵՐ

Մ Ո Ս Կ Լ Ա
== 1928 ==

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹ, ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՔՆՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵՅԻ

ԿԱՐԵՆ ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ

(Կտակներ, նվիրատվություններ և հասարակական գումարներ)

Մ Ո Ս Կ Վ Ա
= 1928 =

НАРЕН МИКАЭЛЯН

**АРМЯНСКИЕ НАРОДНЫЕ БОГАТСТВА
ЗАГРАНИЦЕЙ**

ՀԱՅ Ժողովրդական ՀԱՐՍՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ

Հայ Ժողովրդին պատկանող հասարակական հարստություններն արտասահմանում կարելի և յ՛րեք տեսակի բաժանել.

1.— Գումարներ, վորո՞ք մնում են բարերարների մահից հետո կտակի ձևով:

2.— Գումարներ, վ՛րո՞ք հատկացրված են վորոշ բարեգործական նպատակների նվիրատվություն ձևով:

3.— Գումարներ, վորո՞ք գտնվում են զանազան հասարակական կազմակերպությունների արամադրության տակ:

Բոլոր այդ գումարների քանակը այսօր անցնում և տանյակ միլիոն ուերլուց:

Ուր. Հայաստ. ներքին տնտեսական կայության և նրա առաջադրած ծրագրների հետ հարաբերելով, անկասկած, դա մի խոշոր հարստություն և, հասարակական մի մեծ ֆոնդ, վորի նպատակահարմար և շուտավաճի՞մ գործադրությունը պիտի լինի սրվա հրատապ խնդիրներից մեկը:

Թե թուր. Հայաստանի և թե արտասահմանի մամուլը վերջերս շատ զբաղվեց զրանով:

Ամփոփ գաղափար տալու համար, թե վորո՞նք են այդ գումարները, ո՞ւմ արամադրության տակ են գտնվում, ի՞նչ նպատակների են հատկացրված և ի՞նչ ու չեն գործադրվում, մենք կբերենք սուրեւ զրանց սխտեմատիկ

ցանկը՝ փաստական ավյալներով, այն չափով, ինչ չափով մեզ հաջողից իրադեկ լինել, իրրև հայաստանի Ողնության Կամխակի և Կարմիր Սաչի Պատվիրակության անդամ, արտասահմանում կատարած մեր ճանապարհորդության բնթագրում:

Պակաս չափով չաջակցեց մեզ և «Կոսկների Ուսումնասիրության Հանձնաժողովը» Յերևանում, վոր սիրալիր կերպով հնարավորություն ավեց մեզ ծանոթանալու իր տրամադրության տակ յեղած նյութերի հետ:

Ի հարկե, այս ցանկը չի կարելի լրիվ համարել և վեչ ել, վորոշ դժվարությունների պատճառով, հավասարաչափ կերպով ուսումնասիրված, համեմայն դեպս հասարակական բնութ կրող եական գումարները ալստեղ հիշատակված են:

Սկսենք կոսկներից:

Ա. Կ Տ Ա Կ Ն Ե Ր

1. ՍԱՆԱՍԱՐՅԱՆԻ ԿՏԱԿԸ

Այս կտակը ըստ ժամանակագրական կարգի հնագույն կտակներէց մեկն է:

Նա գրւած է 1886 թ. հուլիսի 10-ին, Ս. Պետերբուրգում (այժմ Լենինգրադ), պաշտոնաթող սպա Մկրտիչ Սարգսյան Սանասարյանի կողմից:

Կտակը, լոր ներշնչւած է ժամանակին հայանի պատմաբան և հասարակական գործիչ Կարապետ Յեզյանի կողմից, սկսւում է այսպես:

«Ծագմամբ Տաճկահայ լինելով և ըստ կարյայս կամենալով ոժանդակել կրօնակից համագլխներին բարորության... յես թե Ռուսաստանում և թե արաստանմանում իմ մանւան ըտպելին բոլոր մնացյալ ստացւածքս... կտակում եմ ի շինութիւն և պահպանութիւն հայերի համար իմ հիմնադրած և անունս կրող վարժարանին, լոր գանւում է այժմ Կարին քաղաքում»:

Յեւ աճուհեաւ կտակի 9-րդ հոդւածում ավելացնում է.

«Յեթէ Հայոց համար Կարին հիմնած վարժարանիս... հարատեւելու արդեւք բերող խոշընդոտներ առաջ գան, իրավունք եմ տալիս կտակադատարներին լորադրել իմ անւան վարժարանը մի ուրիշ հայաբնակ տեղ հին Հա-

յաստանի սահմաններում, վորպեսզի նա շարունակե դար-
գանալ սույն կտակում նշանակված սկզբունքների հա-
մաձայն»:

Իրրե կտակակատարներ Մ. Սանասարյանը կարգում
և հետևյալ անձներին՝ Կարապետ Յեզյանին, Կեվորդ Յե-
վանդուլյանին և բժ. Լեւոն Տիգրանյանին:

Չորս տարի հետո Սանասարյանը, 1890 թվի մայիսի
19-ին, վախճանվում է:

Կտակի թեւադրութեան համաձայն Կարապետ Յեզյանը
մշակում է Սանասարյան վարժարանի «Հիմնական կանո-
նադրութեանը», վերջույս է տեսնում 1892 թվին:

Այդ կանոնադրութեան համար հիմնական կետերը
Սանասարյանը հիշատակել էր արդեն իր կտակի մեջ,
թողնելով, վոր Յեզյանը, այնուհետեւ, աշխարհում կեր-
պով, յերեւոյ հանե իրրե մնայուն կանոնադրութեան:

Այդ հիմնական կետերից կրերենք մի քանիսը.

ա). Վարժարանը գրվում է Եւթնայն Հայոց Կաթու-
ղիկոսի հովանաւորութեան ներքո:

բ). Վարժարանի կաջքերն ու անտեսական մասը
կառավարելու համար պիտի կազմվի մի հոգաբարձական
խորհուրդ, վոր բոտ կանոնադրութեան պիտի բաղկացած
լինի 6 պոլտարնակ հայերից, նախագահութեամբ Հայոց
Կաթուղիկոսի փոխանորդը համարվող Կ.-Պոլսի Պատրիարքի:

գ). Հոգաբարձական խորհուրդը, կամ Կ.-Պոլսի ինա-
մակալութեանը, յուրաքանչյուր տարի պիտի հրատա-
րակի վարժարանի գրութեան, նրա կաջքի, մալից և յիւրից
սեպեկազիրը:

դ). Անթե վարժարանի միջոցները թույլ տան՝ կա-
րելի և ոժանդակութեան տալ՝ ուրիշ հայաբնակ սեպե-
րում վարժարաններ հիմնելու համար:

ե). Իր կտակակատարների յերկուսի մահից հետո

վարժարանին պատկանած անշարժ կայքերն ու տեղոսա-
բեր թղթերը չի կարելի ոտարայնել, գրավ գնել և վոր և և
պարտքով ծանրաբեռնել:

Այնուհետև «Հիմնական կանոնադրութեան» մեջ կան
հետևյալ պարզարանությունները՝

Վարժարանի նպատակն է «աշխատել բնդհանուր
կրթութեան և ուսում և կրթել արհեստից (métier) և
արվեստագիտութեան (industrie)».

Վարչականի մասին ասված է § 27-ում.—

«Խնամակալութեան պաշտոնն ու իրավասութեանք
կենան անվթար, ցորչափ վարժարանը գտնվի Լսմանյան
հողի վրա: Իսկ յերբեք յեթե հարկ լինի ըստ կտակի փո-
խադրել զայն ուրիշ յերկիր, այդ պարագային մեջ խնա-
մակալութեան պաշտոնն ու իրավասութեանք կփոխանցվին
այն մարմնույն, զոր կհաղմե սուրբ Եջմիա Նա Մայր
Աթոռ Գահակալ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, հիմն
ունենալով Հիմնադրի կտակը և ներկա կանոնադրութեանը:
Վեհափառ Կաթողիկոսը կարող է հիշյալ պարագայի մեջ
ևս, յերբ հարկ տեսնե և հարմար գտան, պահել Կ.Պոլսո
խնամակալութեանն յուր պաշտոնին մեջ մասնակի կամ
ամբողջական իրավասութեամբ»:

«Վո և և բարեփոխութեան կտակի կանոնադրութեան
մեջ մտցնելու համար անհրաժեշտ է խնամակալութեան
անդամների ³/₄-ի համաձայնութեանը, ինչպես նաև Կա-
թողիկոսի հաշմանութեանն ու համաձայնութեանը»:

Ահա սրանք են Մ. Սանասարյանի կտակի և կանո-
նադրութեան հիմնական կետերը:

Կտակի հիմնական դրամագուլան էր 60,000 ուսա-
կան վոսկի, վորից 19,000-ը վճարված է Կ.Պոլսում մի
խան գնելու համար, վորի նորոգութեան վրա հետագա-
յում յեկամուսններից ծախսված է ևս 10,000 վոսկի:

Մնացած գումարը՝ 40,000 վոսկին իբրև զանազան տեսակի արժեթղթեր, մնացել և Պետրոգրադի Պետական Բանկում և նաշխանալիզացիայի յե յենթարկվել:

Կ. Պոլսի կայքը «Վախուֆի» յե վերածված:

Համաշխարհային պատերազմի ժամանակ նա գրավված եր տաճկաց կառավարութեան կողմից, սակայն հաշտութեանից հետո, 1919 թվին, կրկին այդ կայքը վերադարձվեց Կ. Պոլսի ինսամակալութեանը, զոր խանր վարձով տվեց մի անդլիական տսեարական հիմնարկութեան տարեկան 7,000 վոսկիով: Այժմ վարձի այդ գինը իջել և 3,000 վոսկու:

Վարձակալութեան այդ գումարները, վորոնց խեղական քանակը հայտնի չե պաշտոնական տեղեկագրերի բացակայութեան պատճառով և սակայն պակաս չպիտի լինի 12,000 վոսկուց, այժմ գանվում և ինսամակալութեան նախագահի անվան բանկի մեջ բացած քնիտքիկ հաշվում:

Ինսամակալութեան այդ նախագահն և այժմ Փարսիել նորատունիքանը, խի անգամներն են՝ Տ. Գյումուշկեյան, Վահան Յեսայան, Լեվոն Թոփալյան և այլն:

Գարոյն, ինչպես հայտնի և, այժմ գոյութեան չունի, խի յեղած գումարները մնում են անդարձագիր և գորնվում են ինսամակալութեան տրամադրութեան տակ:

2. ԴԱՓԱՅԵԼ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆԻ ԿՏԱԿԸ

Թափայել Մարկոսյանը Փարիզի հայտնի գնարավորականներից մեկն եր:

Նա իր կառելը գրել և 1920 թվի նոյեմբերի 19-ին պարզ նամակի ձևով, զոր հասցեագրված եր հետևյալ անձնավորութեաններին.

1. Եամերյան Պողոս
2. Եամերյան Վահան
3. Կյուլպենկյան Պատրիկ
4. Ղազարոսյան Տիրան
5. Ճեվահիրճյան Հրանտ
6. Մխրդատյան Մաքսուտ
7. Սինապյան Գրիգոր
8. Նորատունկյան Գաբրիել
9. Նուպար Պողոս

Այդ նամակի բովանդակությունը կարճ է: Այնտեղ տալով ե.

«Մեծահարգ Տյարք,

«Ինչպես հայտնի է Ձեզ, ի վաղուց անտի, ցանկություն ունեցած եմ Ազգիս և Հայրենյացս կարևոր բաժին մը հանել իմ յերկար տարիներու առևտրական գործունեյության արդյունքեն:

«Փառք արիւժ, վոր խաղաղության կնքման հետ՝ Մայր Հայաստանի, իբր անկախ պետության, կազմությունը տեսնելու բարեբախտությունը ունեցաւ. կզգամ, վոր ժամանակ է առանց հապաղման ձեռնարկելու նպատակիս գործադրության և այդ մտքով այսոր կը զիմեմ Ձեզի, Մեծահարգ Տյարք, վոր հայ ազգին կարևորագույն և պատվական անդամներն ենք, և ապավինելով Ձեր բարեկացակամության, կիմնդրեմ, վոր բնղունիք հանուն հայ և Հայաստանի բազմակարոտ մանուկներուն իմ այս նվիրատվությունս, անով հիմնելու համար հաստատություն մը «Ռափայել Մարկոսյան» անվամբ:

«Այս նվիրատվությունը կը աղկանա հարակից ցուցակին մեջ նշանակված արժեթուղթերն, զորս կը հանձնիմ Ձեզ գրությանս հետ:

«Լիաճույս եմ, վոր ինչպես կանխապես հոժարովին

հայտնած էլիք, Դուք ալ ի զիմաց Ազգին, Ձեր թանկագին ոժանդակութիւնը չեք զլանար այս ձեռնարկին և կլինդրեմ, վոր ընդունիք, Մեծահարգ Տյարք, շնորհապարտ զգացմանս հովաստիքն:

Ռ. Մարկոսյան:

Կտակած գումարն եր յերեք միլիոն ֆրանկ, վորի վրա բարգված պլառի լինեն մի քանի հարուստ հազար ֆրանկ տոկոսներ: Այն ժամանակի կուրսով կաներ մոտավորապէս 400 000 ուրլի:

Ծիշտ թվեր կրկին չի կարելի բերել, վորովհետև հրատարակած հաշվեալութիւնն չկա:

Վերոհիշյալ այդ նամակին Ռ. Մարկոսյանը, կցում և նույն թվին գրած մի զրութիւնն ևս, ուր առաջագրելով մի շարք պայմաններ, խնդրում և կտակաւորներին հիմեւ մի վարչական խորհուրդ (*onceil d'administration*) կազմելով հիմնական կանոնադիր և «յենթարկել այդ կանոնադիրը Հայ Հանրապետութեան կառավարութեան վավերացման»:

Ռ. Մարկոսյանի վերահաս մահից հետո, 1921 թ. ապրիլի 21-ին, կտակաւորները ի մի գումարվելով, կտակաւրի հրահանլի համաձայն, կազմում են մի Շվեյցարական ընկերակցութիւն, վորի կանոնադրութիւնը, ֆրանսերեն լեզվով՝ հրատարակւում և հետեյալ վերատառութեամբ՝ «*Statuts de l'Association Raphaël Margossian*» (կանոնադրութիւն Ռ. Մարկոսյան Ընկերակցութեան):

Ընկերակցութեան անդամները, վորոնք ստորագրել և հաստատել են այդ կանոնադրութիւնը, հետեյալ անձնավորութիւններն են.

1. Արամ Ծեւլահիրճյան
2. Պողոս Եսմերյան
3. Վահան Եսմերյան

4. Պատրիկ Կյուպենկյան
5. Լեվոն Կյումուշկերտանյան
6. Մաքսուտ Մինդեատյան
7. Գաբրիել Նորատունկյան
8. Պողոս Նուպար Փաշա
9. Տ. Փիլիպպոսյան
10. Գ. Սինապյան:

Ըստ ստատուտի Մարկոսյան Ընկերակցությունը մի իրավական մարմին է, ունի իր անդամները, վերոնց թիվը պիտի լինի վոչ պակաս քան 9 և վոչ ավել քան 12, ունի իր նախագահությունը, բաղկացած նախ և գահից, քարտուղարից, գանձապահից, վերահսկչից և տեխնիքական խորհրդատուից՝ վերոնք ընտրվում են 2 տարի ժամանակով:

Ընկերակցության նստատեղին է Լոզանը:

Հանգուցյալ բարերարի կամքի համաձայն Ընկերակցությունը պիտի բաց անի, Կիլիկիայում կամ Հայաստանում, մի արհեստագիտական դպրոց, վոր պիտի կրի «Ռափայել Մարկոսյան» անունը և ուր պիտի սովորեն, ձրիավարժ կամ թոշակով, հայ մանուկներ, առանց կրոնի խտրության:

Կտակի հիմնական դրամագլուխը պիտի պահ տրվի առաջնակարգ բանկերին:

Դպրոցի համար հոգամաս գն' լու, ինչպես և դպրոցների շինության ու կազմակերպչական ծախսերի համար կարելի է ծախսել դրամագլխի միայն $\frac{1}{6}$ րդ մասը, իսկ դրամագլուխը շահեցնելու համար անշարժ կալք գնելու վրա՝ դրամագլխի $\frac{1}{3}$ մասը, իսկ պահեստի գումարի $\frac{1}{2}$ մասը:

Ընկերակցությունը պարտավոր է տարեկան մեկ անգամ հրապարակական հաշիվ տալ քաղաքացիական կամ կրոնական հիմարկների ու մամուլի միջոցով:

Լիկ լիդացիայի գեպքում Ընկերակցության միջոցները

պիտի փոխանցվեն այնպիսի գործերի, վորոնք կպարտավորվեն կրել բարերարի անունը և չեն շեղվի նրա առաջադրած նպատակներէց:

Կտակի տրամադրությունները կյանքի մեջ իրագործելու համար Ընկերակցությունը առաջին փորձն անում և 1924 թվին:

Նա հանձնարարում և Բարեգործական Միութեան կողմից Հայաստան մեկնող պատվիրակութեան անդամներ՝ Լ. Բաշալյանին և ինժ. Գեվորգ Ասատուրին, վոր նրանք տեղն ու տեղը ուսումնասիրեն և Ընկերակցութեանը զեկուցեն զպրոցի բացման հնարավորութեան և պայմանների մասին:

Վերադառնալով Հայաստանից, 1924 թվի նոյեմբերի 12-ին, Լ. Բաշալյանը ներկայացնում և մի գրավոր զեկուցում, վորի մեջ ասված և, թե Հայաստանի կառավարութեանը գոհունակութեամբ ընդունեց Մարկոսյան կտակի գործադրման մտադրութեանը և Յերեանի մեջ այդ նպատակի համար հատկացրեց ¹/₄ զեւթաքին հողամաս, իր կիսավուղ և կանգուն շէնքերով: Թեև այդպիսի շէնքերը տրվում են վարձով քաղաքի կողմից վոչ ավել քան 49 տարի ժամանակի, սակայն Հայաստանի կառավարութեանը, իբրև յերկրի գերագույն իշխանութեան, վորոշեց այդ հողամասը հատկացնել Մարկոսյան զպրոցին ճշիւրար և ընդմիշտ:

Այնուհետև Բաշալյանը ներկայացնում և.

1. Լորդ Մայքրս Ֆոնդի Յերեանի ներկայացուցիչ միտք Նորգևտի հանձնարարական նամակը, ուր վկայվում և գործի նպատակահարմարութեանն ու զպրոցի համար ցանկացած չափով յերեխաներ գտնելու հնարավորութեանը Յերեանում:

2. Խոր. Հայաստանի Հոգադործ. Ժող. Կոմիտարի գրու-

թյունը, ուր խոտառացվում և բացվելիք գպրոցի համար արտոնություն՝ առանց մաքսի և Բաթումից մինչև Յե-րևան, առանց ճանապարհածախսի՝ արտասահմանից մեքե-նաներ, զործիքներ և այլ կահավորութիւններ, ինչպես և շինանյութեր բերելու համար:

3. Հայաստանի Տեխնիքական Գերագույն Խորհրդի հովանությունը գպրոցի հատկազօժի նկատմամբ և առ-հասարակ Յերևան քաղաքի հատկազօժիծը:

Նույն այդ ժամանակները Փարիզումն էր Հայաստանի Հողագործության կոմիտար և ՀՈԿ-ի Գլխ. Վարչության նախագահ Ար. Յերզնկյանը:

Ոգտվելով նրա ներկայությունից Լճկերակցությունը 1924 թ. գեկտեմբեր 27-ին ստորագրում և մի պայմա-նագիր:

Խոր. Հայաստանի կառավարության կողմից հանդես և գալիս Յերզնկյանը, իսկ Լճկերակցության կողմից՝ Գ. Նո-րատունկյան, Պ. Եսմերյան և Գ. Սինապյան:

Ըստ այդ պայմանագրի Հ.Ս.Խ. Հանրապետությունը արտոնում և Մարկոսյան կառիկ գումարը գործադրել Հայաստանում,—մի արհեստագիտական գպրոցի կառուց-մամբ և պահպանությամբ՝ հայ վորակյալ արհեստավորներ պատրաստելու նպատակով:

Սակայն այդ թվից անցնում և մի քանի տարի և Լճկերակցությունը ժամանակը վատնում և զանազան բա-նակցությունների և գրադրությունների վրա, վորոնց նյութն և, թե սվ պիտի լինի ճարտարապետը, կապալ-առուն, յե՞րբ պիտի հաստատվի հատկազօժիծը և վերջա-պես վորո՞նք են յերկրի մեջ «շինությանց մասին գոյու-թյուն ունեցող կանոններն ու որենքները» և այլն:

Իրերի այդ ընթացքի մեջ Փարիզ յեկավ Հայաստանի Ոգնության կոմիտեյի և Կարմիր Խաչի պատվիրակու-

թյունը, հանձննա Գրիգոր Վարդանյանի, Կարեն Միքայելյանի և բժ. Ս. Կամարականի, վոր վերանորոգեց բանակցությունները Մարկոսյան Խնամակալության հետ կտակի արագ գործադրության առթիվ:

Վերջապես 1926 թվի աշնանը խնամակալության հանձնարարությամբ Հայաստան յեկավ ինժ. Մ. Սիբրդատյանը, վորին արտոնված եր հող ընտրել և 40,000 ր. սահմաններում պայմանավորվել կառուցող ընկերություններին հետ Յերևանի մեջ Մարկոսյան արհեստագիտական դպրոցի հիմքը դնելու համար:

3. ՄԱՏԹԵՈՍ ԽԵՐՅԱՆԻ ԿՏԱԿԸ

Մատթեոս Խերյանը Ակնա Կամարական գյուղումն և ծնվել, ուսանալատակ և արձանագրվել Յարսկոյե Սելոյում և գործով հաստատվել և Ալեքսանդրիայում: Նա ծխախոտի վաճառական եր և կալվածատեր: Վախճանվեց 1924 թվի դեկտեմբերի 20-ին Փարիզում, 68 տարեկան հասակում:

Նախ քան մահը, 1914 թ. հոկտեմբերի 3-ին, Ալեքսանդրիայի Առաջնորդարանում կազմել և իր կտակը կտակալատարներ և նշանակել ա). Պոլսի Հայոց Պատրիարքին և բ). իր յեղրայր Մուրադ Խերյանին կամ նրա վորդուն՝ Գրիգորին, ըստ վորում Պատրիարքին իրավունք և տվել վերջիններին փոխարեն ընտրելու այլ կտակալատարներ:

Պատրիարքի փոխանորդն և այժմ Փարիզում ընակվող Գ. Նորատունկյանը, վորի ձեռին կենտրոնացած և և կտակի ամբողջ գործը:

կտակակառարներին պարտականությունն և ամբողջ հարստությունը դրամի վերածել և հանձնել Պոլսի Պատարիարքի նախագահության ներքո կազմվելիք խնամակալության՝ ի գործադրություն:

Ըստ այդ կտակի, հանգուցյալի կարողությունը հետևյալ պատկերն և ներկայացնում.

ա). Իտալիայի Պաղուա քաղաքի մեջ գտնվում և 60 հեկտար տարածություն ունեցող մի ագարակ, վորի մեջ կա դղյակ՝ գինու և ցորենի շտեմարաններով, թռչնարան և այլն, և նույն Պաղուայի մոտ՝ Քամբոտորայում—3 գեղջկական տուն: Այս կալվածքը 1911 թվին վարձով եր տրված տարեկան 15,200 իտալական լիրայով 9 տարի պայմանագրով, Ռիգոն Անջելո դը՝Անդրիս անունով մի իտալացու:

բ). Սամսոնի մեջ պանդոկի մի մասը, մի խանութ և 4 անակ,

գ). Արժեթղթեր,

դ). Դրամ գանազան բանկերում,

ե). Օխախոտ՝ 100,650 կիլո և թեժ վոլո ծխախոտ՝ 15.000 ոխա,

զ). Գինի՝ 275 հեկտոլիտր և 3,600 շիշ,

է). Զանազան տեսակի գույք,

ը). Ստանալիքներ գանազան անձերից:

Իր կարողությունը կտակագրի մեջ հանգուցյալը գնահատել և 1,299,233 ֆրանկ, առանց կալվածները հաշվելու: Պաղուայի կալվածքը գնահատում և 300,000 ֆր. այն ժամանակվա կուրսով:

Իր ազգականներին (մայր, յեղբայրներ, քույրեր, վորդեգրած աղջիկ, հորյեղոր և մորաբոջ վորդիներ) կտակով բաժին և հանել իր կարողությունից 524,994 ֆր.:

Իսկ հասարակական նպատակների համար թողել և հետևյալ գումարները.

1. Բիթլիսում՝ Խերյան յերկրագործական վարժարան
և վարժապետանոց հիմնելու համար՝ 310,000 ֆրանկ,

2. Արմաշի դպրավանքին՝ 60,000 ֆրանկ,

3. Մերսինի մոտ Խրիստյան գյուղի մեջ իր անունով
մի յերկրագործական վարժարան բանալու համար՝ 260,000
ֆրանկ և Սուգանի կալվածի հասույթը,

4. Եջմիածնի կաթողիկոսին՝ հայ արվեստի մասունք-
ներն ու հնուէթյունները շնորհելու համար — 10,000 ֆրանկ,

5. Կ.-Պոլսի պատրիարքարանին՝ աղգի անվան յեղած
կտակների հետապնդման (Հնդկաստան) և լավագույն ոգ-
տագործության համար — 20,000 ֆրանկ,

6. Պոլսի Պատրիարքարանին՝ ծեր և աղքատ ուսու-
ցիչներին կենսաթոշակ — 10,000 ֆրանկ:

7. Պոլսի Պատրիարքարանին՝ ծախքերի համար հիմ-
նադրամ—25,000 ֆրանկ:

Նախատեսնելով, վոր հաշվեհարդարի պարագային յեն-
թադրյալ գումարները կարող են նվազել, վորոշապես
շեշտում ե, վոր ազգային-բարեգործական նպատակներին
հատկացրված գումարները նույնությամբ պիտի իրագործ-
վին, իսկ մնացածներին կտակած գումարները կարող են
զանց առնվիլ, յեթե կարիք լինի:

Մ. Խերյանը մեռավ համաշխարհային պատերազմի ժա-
մանակ, վորի պատճառով հնարավոր չեղավ կանոնավոր կեր-
պով լիկվիդացիայի յենթարկել նրա խոշոր կարողությունը:

Նախ՝ Սամսոնի կալվածքը զբաղվում ե թյուրք կառա-
վարության կողմից, իսկ Սուգանի կալվածքի արժեքը
մեծապես ընկնում ե:

Այնուհետև նրա թողած ապրանքներից և մյուս ստաց-
վածքից կտակահատարներն ու ժառանգները վո՞րքան են
ծախել և ի՞նչ են արել, ստույգ տեղեկություններ չկան:

Համենայն դեպս ըանկերի մեջ յեղած գումարների և

ծխախոտի մի մասը գանձել են կտակակատարները: Կրկին ստույգ տեղեկութիւնները պահասում են:

Մհում և Նա՛ւ Իսախանի մեջ Պաղուա քաղաքի մոտ գտնված կավածքը, վոր այժմյան գներով մոտ 1,500,000 ֆրանկ արժէ:

Այդ կավածքը, ըստ 1875 թվի իտալո-ռուս կոնվենյիայի, վերցրել եր իր հովանավորութեան ներքո ռուսական ցարական ղեկավար, իբրև ռուսահպատակի ժառանգութեան և գանձել և վարձը: Նույնը արել և և ռուսական ժամանակավոր Կառավարութեան ղեկավար, մինչև 1924 թիվը, յերբ Իտալական կառավարութեան կողմից ճանաչվեց Խորհրդային Միութեան:

Թե ի՞նչ են արել ստացած կապալավարձը ռուսական Նախ-խորհրդային հյուպատոսները, կրկին ստույգ հաշիվներ չկան: Ըստ յենթադրութեան, այդ գումարներն ևս պիտի գանձած լինեն հանգուցյալի կտակակատարները:

10 տարի շարունակ այդ կավածքի մեջ եր ապրում Մ. Խերյանի քույրերեց մեկը, որ. Վերգլինեն:

Յերբ Խորհրդային Միութեան ճանաչման խնդիրը յերևան յեկավ, Նա հանկարծ հայտարարեց, վոր Խերյանի միակ ժառանգը ինքն և և 1914 թվի մայիսի 10-ին կավածքի անորինութեան վրա գատական արգելք դրեց, վորից հետո սկսվեց մի շարք խառնակ գատավարութեաներ կապալառուի, որ. Վերգլինեյի, խնամակալութեան և Խորհրդային Միութեան Հյուպատոսարանի միջև:

1926 թվին Հայաստանի Ողնութեան Կոմիտեյի և Կ.-Սաչի պատվիրակութեանը Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի ներկայացուցիչ Ս. Փիբումյանի հետ, Փարիզում մի գրութեամբ համաձայնութեան յեկան Խերյան կտակակատարներ Գ. Նորատունկյանի և Գր. Խերյանի հետ, վոր առաջինները գատավարութեան ժամանակ ապահովեն Իսախանի

Սորհրդային Միության զեռպանի բարենպաստ միջամտությունը հոգուս կտակակաաարներին, յերբ վերջինները իրենց արամադրության տակ գանված գումարներից համաձայնեն Սորհրդային Հայաստանի մեջ մի ձեռնարկություն սկսել, գոնե, Բաղեշի զպրոցին հատկացված գումարով, կտակի մյուս հոգվածների գործադրման փորձումը թողնելով մոտապա ապագային, յերբ ընդհանուր հաշվեհարդարն ավարտված կլինի:

Այդ գումարը 310,000 Ֆրանկ է, վոր որվա կուրսով կաներ 14,000 սովետական ռուբլի Դրանով, Արագածի լանջերին, ուր ասրում են Տաճկահայաստանից յեկած գաղթականները, պիտի հիմնվի մի մեղվարուծական զպրոց:

Այդ գումարը ստացվեց խնամակալությունից:

Այժմ մնում է, վոր խնամակալությունը հրապարակական հաշիվ տա, թե վորքա՞ն են գանձել հանգուցալի թողած կարողությանից, վորքա՞ն են բաժին հանել նրա սոցականներին և ի՞նչ են մտադիր անել մնացած գումարը ներկա տեղդված պայմանների մեջ:

4. ԿՅՈՒԼԼԱՊԻ ԿՅՈՒԼՊԵՆԿՅԱՆԻ ԿՏԱԿԸ

Հայանի գորգալաճառ եր Ամերիկայում, «Առևտրական Տուն Կ. Կյուլպենիյանի» հիմնադիրը:

Իր կտակը գրել է 1916 թ. մայիսի 29-ին, Նյու-Յորքում: Այդ կտակի համաձայն նա թողել է՝

1. Իր ամուսին Մարի Կյուլպենիյանին՝ 50,000 դոլլ.

2. Իր քույր Վարդուհի Թյուրապյանին՝ 50,000 դոլլ.

3. Իր քույր Մարի Կյուլպենիյանին՝ 50,000 դոլլ.

4. Իր կնոջ համար թողել է 300,000 դոլլար այն պայմանով, վոր նրա տարեկան տոկոսները, վոչ պակաս քան 12,000 դոլլար, արվեն կնոջը, քանի նա կենդանի է,

իսկ մահվանից հետո այդ գումարը մնա նրա յերկու յեղբայրներին — Պատրիկ Կյուլպենկյանին և Հարություն Կյուլպենկյանին:

5. Իր յեղբոր վորդի Հովհաննես - Վահան Կյուլպենկյանին թողել և 25,000 դոլլ , իսկ մահվան զեպքում, յեթե նա անժառանգ լինի, այդ գումարը պիտի հանձնվի Կ.Պոլսի Սուբբ Փրկիչ Հայկական Հիվանդանոցին:

6. Իր կառակաւատարների տրամադրության տակ և թողել նաև 300,000 դոլլար, վորպեսզի իր կնոջ Մարի Կյուլպենկյանի և յեղբոր Հարություն Կյուլպենկյանի կենդանության ժամանակ կազմվի «մի բարեգործական ընկերակցություն, վորի նպատակը պիտի լինի կազմել ու պահել մի հիմարկություն մի կամ մի քանի բարեգործական նպատակների համար՝ Հայ ժողովրդի բարորության ու ոգալին ծառայող, այն ծրագրով, ձևով կամ այն տեղում, վոր կվորոշի վերոհիշյալ ընկերակցությունը»:

7. 25,000 դոլլար եւ թողել և իր առևտրական տան անդամներից նրան, վոր իրենից ավելի յերկար կապրի և խնդրում և, վորպեսզի նա բաշխի այդ գումարը իր այն ցանկության համաձայն, վոր նա առել և անձամբ:

8. Իսկ մնացած կարողությունը նա կտակել և իր յերկու յեղբայրներին՝ Պատրիկ և Հարություն Կյուլպենկյաններին:

Այսպիսով Կ. Կյուլպենկյանը բարեգործական նպատակների կտակել և 300.000 դոլլար վորին, յեթե չենք սխալվում, իր յեղբայրը, Պատրիկը ավելաւորել և ևս 100,000 դոլլար ուրեմն ընդամենը 400 000 դոլլ:

Այդ գումարներին պետք և ավելացնել և տարիների ընթացքում կուտակված տոկոսները: Յեղել են վորոշ ծախսեր կրթական գործի վրա Հունաստանում: Դժբախտաբար զժվար և տալ վերջնական թվեր, վորովհետև հրա-

սլարավական հաշվետվությունն ընկերակցությունը չի հրատարակել:

Նրա մահվանից հետո, վոր տեղի ունեցավ Ն.-Յորքում 1919 թվին, նրա կառավարողները՝ կինը Մարի Կյուլպենսկանը, յեղբայրը Հարությունը և յեղբոր վորդին Սերորը 1920 թվի ապրիլի 29-ին, որինական կերպով կազմում են մի ընկերակցություն—«Կյուլլապի Կյուլպենսկան Հիմնարկություն» անունով, վորի անդամները հանդիսանում են հետևյալ անձինք.—

1. Մարի Կյուլպենսկանը,	կինը	
2. Պատրիկ	»	յեղբայրը
3. Հարություն	»	»
4. Ներսես	»	յեղբոր վորդին
5. Պողոս Եսմերյան,		յեղբոր փեսան
6. Վալաներ Հիլբորն,	{	ամերիկացի փաստաբաններ:
7. Ֆրանկ Պրոկտոր,		

Համաձայն կտակի, հիմնարկության նպատակն է. «Հայաստանի ժողովրդի ֆիզիքական և անտեսական բարորությունը բարձրացնելու և արդյունագործությունը զարգացնելու համար հիմնել և պահպանել Հայաստանի մեջ կամ այլուր մի գյուղատնտեսական դպրոց»:

Այդ նպատակի իրականացման համար Հայաստանում առաջին անգամ «Կյուլլապի Կյուլպենսկան Հիմնարկություն» կողմից փորձ ե լինում 1924 թվին Հայաստան յեկած Բարեգործականի լիազոր ի. Բաշալյանի միջոցով:

Վերջինս, համաձայնություն զալով Ս. Հայաստանի կառավարության հետ, 1924 թվին Հայաստանի Հոգադործության Կոմիսարի տեղակալ Ս. Շադունցի, Լուսավորության Կոմիսարի տեղակալ Հ. Յազուրյանի հետ միասին կնքում են մի պայմանագիր, վոր պիտի հաստատվեր Կյուլլապի Կյուլպենսկան Հիմնարկության կողմից:

Ըստ այդ պայմանագրի, Հողփողկոմատը ձրխարար արամադրում և «Կյուլպենյի կյուլպենիյան Հիմնարկությանը» եվթիլարի շրջանում մի հողամաս 705 գեսայտին, կամ Վազարշապատի շրջանում 300 գես. և կամ Գալմայի շրջանում 500 գես. տարածությամբ, ուր պիտի շինվի կյուլպենիյան գյուղատնտեսական փորձնական ուսումնարանը, հմուտ կյուլպցի յերկրագործներ պատրաստելու համար:

Յերեք վարյանտում և է Հողփողկոմատը արտոնում և ուսումնարանին, ամառային սեզոնին, ոգտվելու Արագածի արոսավայրերից, այնտեղ ունենալու ամառանոց թե աշակերտների և թե գարոցի անասունների համար:

Այդ գարոցը ազատ և բնդմիշտ հարկերից, և փողոցման համար ջուրը ստանում և ձրի: Կյուլպենիյան Հիմնարկության այդ գարոցը գտնվում և Լուսժողկոմատի անորինության տակ, սակայն Հիմնարկությունն իրափուշք ունի նշանակելու իր վարիչը, փորին հաստատում և Լուսժողկոմատը:

Այս պայմանագիրը, ինչպես և եվթիլարի և Վազարշապատի հողերի հատակագծերը հետը տանելով Լ. Բաշալյանը մի մանրամասն գրությամբ 1925 թվի հունվարի 18-ին Փարիզից զեկուցում և իր վարած բանակցությունների մասին «Կ. Կյուլպենիյան Հիմնարկության» վարչությանը: Պատասխանը հայտնի չէ:

Կտակը մինչև որս չի գործադրված:

5. ՅԵՐՎԱՆԴ ՀԱՎՈՐՅԱՆԻ ԿՏԱԿՆ ՈՒ ՆՎԵՐԸ

Ծնվել և Կ. Պոլսում և տեղափոխվելով Ֆրանսիա, բնդունել և Ֆրանսիական հպատակություն և վախճանվել Դինարում (Ֆրանսիա) 1923 թ. զեկտեբերի 3-ին:

Նա բարեգործական յերկու գործողությունս ե կատարել, մեկը նվիրաբերությամբ, մյուսը՝ կտակով:

Իր կենդանության որով, 1913 թվականի հունվարի 9-ին, նամակի մեջ դնելով 25,000 ֆրանս. ֆրանկի մի չեք, վոր այն ժամանակ կաներ 1000 անգլ. ֆ.ստ., ուղարկում ե Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Սիության նախագահին, ասելով ի միջի այլոց.

«Յես հարուստ մարդ չեմ, բայց հայրենիքս անձես ավելի կը սիրեմ... Ներսիսկ Զեզ կհանձնիմ 25,000 ֆրանքի չեք մը մեր սիրելի Սիության համար (խոսքը Բարեգործականի մասին ե, Կ. Մ.) և կխնդրեմ, վոր իմ համեստ նվիրատվությանս տարեկան տոկոսները հատկացնեք Սասունի Դավիթբեկ գյուղի պետքերուն: Պետք ասելով կհասկընամ նպատակ հիշյալ գյուղի դպրոցին, վորբերուն կամ քաջալերությունս յերկրագործության»:

Այդ գումարի տոկոսները մինչև 1925 թիվը մնացել եյին անգործադիր:

Նույն թվին Հոկ-ի արտասահմանյան պատվիրակության հետ համաձայնության գալով, Բարեգործականը վորոշեց մինչև 1925 թվի դեկտեմբերի 31-ը գոյացած տոկոսները, այն ե 415 անգլ. ֆ.ստերլինգ, ուղարկել Հայաստան, Արագածի լանջերին վերաբնակած սասունցիների գյուղերից մեկում մի վարժարան հիմնելու համար:

Գումարը ուղարկված ե Հայաստան:

Այնուհետեւ, նախ քան իր մահը՝ 1919 թվի հունվարի 1-ին կազմել ե հետևյալ կտակը.

«Ստորագրյալս՝ Յերվանդ Հակոբյան, ծնած Կ. Պոլսում, ամուրի, առանց զավակի, բնակիչ Դինար Իլ—ե—Վիլենի, ֆրանսիական հպատակ, լինելով մարմնով և մրտքով առողջ, ցանկանալով անել իմ կարգադրություններն այն որովհ համար, յերբ իմ ժառանգությունը կսկսի,

արի այս կտակը՝ ամբողջապես իմ ձեռքով գրված:

Յեւ վաճառեցեալ եմ բոլոր կտակները, վորոնք յեղեղ են և հաստատվել են սրանից առաջ և իմ ամբողջ ստացվածքը կտակում եմ:

1. Տոս հազար ֆրանկ հայկական «Արաղյայլ Ընկերութեան», վորի նստատեղին և Կ. Պոլիսը, սմանդակելու համար վերականգնմանը այն գործոցներին, վորոնք վնասվել են 1914 թվի պատերազմի հետեանքով:

2. 10 հազար ֆրանկ բնառնիքներին այն նստատեղիներին, վորոնք սպանվել, խեղդվել և ամենից շատ չարչարվել են «Գեղե», «Գիշան», «Աղմիրայ-Շատնեյ», «Փուղը» և «Դեկարես» նավերի վրա, արիարար աջակցելով Մուսսիւսն վրա ապաստանած 5000 հայերի ազատագրման գործին, վերջին ֆրանկո-Գերմանական պատերազմի ժամանակ:

3. Իմ շարժական և անշարժ կալքը — Հայաստանի Պետին (Մեծ Հայաստան վան, Երզնքում) հայ վորբուհոց հիմնելու համար, ուր պիտի հավաքվեն հայ ազգի և հայ ծնողներու ծնված վորբերը ու վորբուհիները:

Փափագս և, վոր հայ ազգային ուսուցումը, ինչպես և ֆրանսերեն լեզուն, լինեն աշխույ պարտադիր:

Ինչ վերաբերում և իմ վորբանոցի հիմնարկութեանը, աշխույ ընդունվելիք վորբերի քանակին, նրանց պահպանման, ինչպես և ուսուցման ծախսերին ու առճիկներին և այլն, իմ վորբանոցի յերկրի ու տեղի բնարութեանը և նման հարցերի վորոշումը, յես միանգամայն թողնում եմ Հայաստանի Պետի բացարձակ հայեցողութեան:

Կազմվեց Գինարում, 1919 թ. հունվարի 1-ին:

(Ստորագրութեան) Յերվանդ Հակոբյան:

Յեւ Հակոբյանի կտակի հիմնական գրամը, իր տեղիսներով, հասնում և մինչև 400,000 ֆր.:

Մահվանից հետո, նրա ժառանգները՝ Հակոբ Հակոբ-

յան, Նարդիկ Հակոբյան և Վերդինե Հակոբյան, դատ են բաց անում կտակի վավերական լինելուն դեմ, ուր նրանք բերում են, ի միջի այլոց, յերկու հիմնական կետեր.— ա). վոր Մեծ Հայաստան՝ Վանով ու Երզնքումով, գոյություն չունի, բ). կտակը գրված է 1919 թվին, մինչդեռ թղթի վրա կա 1920 թվի ջրային կնիքը:

Այս հիմունքների վրա ֆրանսիական դատարանը 1923 թվի դեկտեմբերի 3-ի վորոշումով մերժեց Հայաստանի կառավարության Պետի (շեֆի)՝ Ժողովրդական Կոմիտեների Սորհրդի Նախագահ Լուկաշինի հայցը:

Յերկրորդ անգամ, ապելացիոն կարգով, խնդիրը քննվեց 1926 թ. հունիսի 23-ին, Ռենի քաղաքային Առյուծում: Հայաստանի շահերը պաշտպանեց փաստաբան Մարմարյան: Նա ապացուցեց, վոր նախ՝ Հայաստանը դաշնակից, բայց անկախ պետություն է, վոր ճիշտ է Վանն ու Երզնքումը չեն մտնում Հայաստանի այժմյան սահմանների մեջ, սակայն վանեցիներն ու երզնքումցիները ապրում են այժմյան Հայաստանում և վոր Հայաստանի պետությունն ունի իր շեֆը, վոր, համաձայն իր սահմանադրության, հանդիսանում է Հայաստանի Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյի Նախագահը:

Այդ տեսակետից Հայաստանի պաշտպանը շահեց դատը, սակայն վերջնական վորոշում չկայացավ կտակի մի շարք ձևական թերությունների պատճառով (թվականի խնդիր և այլն):

Այսպիսով Յերվանդ Հակոբյանի կտակի գործադրության խնդիրն առ այժմ մնում է առկախ:

6. ԳԱՐՈՒՀԻ ՀԱԿՈՒՅԱՆԻ ՖՈՆԴԸ

Դարունի Հակոբյանի ֆոնդը գտնվում է Հայկ. Բարեգործական Ընդհանուր Միության տրամադրության տակ և բաղկացած է, համաձայն նրա 1923 թվի տեղեկագրի, 25.000 յեզիպտական վոսկու գին ունեցող արժեթղթերից և բերում է տարեկան հասույթ 1400 յեզիպտական վոսկի:

Խորհրդային Հայաստանի ներկայացուցիչ Ար. Յերզնկյանը մի կողմից և Բարեգործական Միության նախագահ՝ Պողոս Նուպար Փաշան և անդամներ՝ Կյումուշկերտան և Գ. Սինապյան մյուս կողմից, ու հետագայում՝ 1924 թ. հոկտեմբերի 18-ին Յերևանում՝ Հոգժողովմատի, Առժողովմատի և Բարեգործականի ներկայացուցիչների կողմից յերկրորդ անգամ կնքված պայմանագրերի համաձայն՝ Բարեգործական Միությունը հանձն է առնում Դարունի Հակոբյանի ֆոնդի կուտակված հասույթներից 7110 անգլիական վոսկի տրամադրել Յերևանի մեջ, Համալսարանին կից, մի Մայրության տուն շինելու և ահտեղ մանկաբարձական կուրսեր հաստատելու՝ Դարունի Հակոբյանի անունով:

Մայրության տան բոլոր ընթացիկ ծախսերը հոգում է Խորհրդային Հայաստանի կառավարությունը:

Բարեգործականը Դարունի Հակոբյան ֆոնդի յեկամուսններից 5%-ը պահում է իր վարչական ծախսերի համար, 10%-ը ավելացնում է իր պահեստի զբաղադրելին, և տարեկան 800 անգլ.ֆ. ստերլինգ հանձնում է Դարունի Հակոբյան Մայրության տանը՝ մանկաբարձունիներ պատրաստելու համար:

Ի կատարումն այդ պայմանագրերի, Մայրության տունը ներկայումս կառուցվում է:

7. ԳՐ. ՄԵՈՂՏԵՄԵՏՅՈՒՆԻ ԿՏԱԿԸ

1925 թ. հունվարի 10-ին, Փարիզում, Հայաստանի Կառավարության ներկայացուցիչ՝ Սր. Յերզնկյանը մի կողմից և Բարեգործականը, վոր հանգիստանում և Մեոհտեմեայանի կտակակատարը, մյուս կողմից, կնքել են մի պայմանագիր, համաձայն վորի Բարեգործականը Հայաստանի Կառավարության տրամադրության տակ և զնում Մեոհտեմեայանի կտակից 2,600 յեզիրպտ. վոսկի, Հայաստանի մեջ մի գյուղ շինելու, վոր համաձայն հանգուցյալի ժառանգների ցանկության, պիտի կրե «Նոր - Յեվդոկիա» անունը:

Գյուղի համար հող պիտի հատկացնվի Եվջիլարում և առաջին հերթին ընակության համար պիտի տրվի յեվդուկացիներին, վորոնք պիտի ստանան մի-մի անակ, լծկան, հողագործական գործիքներ, սերմացու և այլն:

Այնուհետև կտակի տարեկան հասույթները Բարեգործականը պիտի հանձնի գյուղի ընդարձակման և բարորության համար:

Գյուղում հաստատված ընտանիքները ստացած նպաստը 5 տարուց հետո, 10 տարվա ընթացքում, պիտի վերադարձնեն, վորպեսզի կրկին գործադրվի գյուղի զարգացման համար:

Վերոհիշյալ պայմանագրության գործադրության հոգսը իր վրա յե վերցնում ՀՈԿ-ի Գլխ. Վարչությանը Յերեվանում:

Կտակի հիմնադրամը կազմում և Յեզիրպտոսում գտնվող մի հող, վորի տարեկան հասույթը, նայած բերքին, հավասար և 300—500 յեզիրպտական վոսկու:

Գումարը փոխադրված և և գյուղը շինված, ուր ապրում են արդեն 29 յեվդուկացի ընտանիք:

8. ԱՎԵՏ ՍԱՐԳՍԻ ՖՈՆԴԸ

1925 թվականի մարտի 7-ին, Պողոս Նուպար Փաշան մի նամակով հայտնում է Ժողովուրդին Նախագահ Ս. Լուկաշինին, վոր հանգուցյալ Սարգիս Ավետի այրին, Բարեգործականին և հանձնել 1000 Ֆ. անգլ. սա., վորով պիտի շինվի մի գյուղ, վոր պիտի կրե հանգուցյալի անունը: Այդ իմաստով Բարեգործականը Ա. Յերզնկյանի հետ 1925 թվի հունվարի 8-ին կնքել է մի պայմանագիր:

1925 թ. մայիսի 5-ին Ժողովուրդին քննում է այդ առաջարկը և գտնում, վոր այդպիսի գումարով անհնար է գյուղ շինել և նպատակահարմար է համարում Պետական գաղութում վորերի համար մի հիվանդանոցի շենք կառուցել:

Ժողովուրդին այդ վորոշումը, 1925 թվի մայիսի 7-ին, նրա Քարտուղար Աթաբեկյանը հայտնում է Բարեգործականի Նախագահ Պողոս Նուպար Փաշային:

Պատասխանը թողնված է Ավետ Սարգսի կտակակատարներին: Դրանցից մեկն է Ե. Կարիկյանը, վոր գտնվում էր Հայաստանում:

9. ԶՈՆ ԱՐԱՇԱԿՈՒՆՈՒ ԿՏԱԿԸ

1925 թ. ոգոստոսի 17-ին Վարդան Մալքումը, Նյու-Յորքից, իբրե ներկայացուիչ՝ Նյու-Յորքաբնակ Արշակ և Միհրան Գարագյոզյանների, վորոնք հանդիսանում են կտակակատարները Դր. Զոն Արշակունու, հաղորդում է, վոր վերջինս, Զոն Երշակունին, վոր վախճանվեց 1925 թ.

ողոստոսի 1-ին, մի կտավով, հաստատված հոտարի մոտ 1924 թ. նոյեմբերի 20-ին, Հայաստանի Հանրային գրադարանին և թողել իր բոլոր գրքերն ու գործիքները, վորոնց թվում և մի միկրոսկոպ:

Բացի այդ հուլյն Արշակունին Բարեգործական Ընկերությանն և կտակել գրամատան մեջ ունեցած իր 6000 գողարի Հափ ավանդը, վորպեսզի նրա ձեռքով գործադրվի հայ վորրերի համար, Բարեգործականի գաղտնիության համաձայն:

10. ԶԱՏԻԿ ԽԱՆԶԱՏՅԱՆԻ ՆՎԵՐՆ ՈՒ ԿՏԱԿԸ

1925 թ. գեկտեմբերի 29-ին, Փարիզում, Զատիկ Խանդաղյանը, վոր քարտեզներ պատրաստող ֆրանսիական մի ընկերության անդամն և և հայանի մասնագետ Փոքր-Ասիայի յերկրների աշխարհագրության, մի նամակով, ուղղված Հայաստանի Ոգնություն կոմիտեյի պատվիրակությանը, հաղորդում և հետևյալը.

«Ներկա նամակով պատիվ ունիմ հայտարարելու Ձեզի, վոր տրամադիր եմ հրատարակելու ի մոտո Հայաստանի տնտեսական աթլազը, ավելի կատարյալ, քան Թյուրքիյո մասին հրատարակած մեր վերջին գործը, ուրկե հատ մը ունիք ի ձեռին:

«Հայաստանի աթլազին հրատարակության բոլոր ծախքերը, (մոտավորապես 125,000ֆ.), պիտի հոգամ անձամբ և հրատարակված աթլազներու ամբողջուիյունը պիտի նվիրեմ Հայաստանի կառավարության, վորպես իմ համեստ գործակցության՝ իր շինարարական գործին:

«Սույն աթլազին պատմական քարտեզներու տպագրությունը լրացած և արդեն, իսկ հին մայր քարտես-

ներու իմ անճնական հավաքածուն, վոր ծառայած ե ակադի ընդորինակության, նպատակ ունիմ, հետ մահու, մասնավոր կտակով, թողելու Հայաստանի կառավարութեան:

«Խնդրելով, վոր հաճիք հաղորդել այս արամադրութեան հետ Հայաստանի կառավարութեան պատիվ ունիմ ե այլն»:

Այնուհետեւ բերում ե աշխարհադրական հավաքածուի զլիսավոր անվանացուցակը, վորի մեջ կան շատ հազվագյուտ քարտեզների հավաքածուներ, ինչպէս որինակ՝ Սարգանապալի (2000 տ. Ք. ա.) Պաղոմեստի, Սարաբնի (1 դ. Ք. ա.) Հեքաթեյի (5 դ. Ք. ա.), Սալապալի, Կասինի, Որդելիւսի, Մերկատորի, Ամասերգամի Վոսկան Վարդապետի, Ժայռի ե այլն քարտեզները:

11. ՄԿՐՏԻՉ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ԿՏԱԿԸ

1926 թ. Մկրտիչ Հովհաննիսյանը, Յեզիպատոսու բնակվող մի հայ, ներկայացել ե Արմենակ Կամսարականին ե հայանել, թե ցանկանում ե Բարեգործականին թողնել իր հարստութեանը, վոր բազկացած ե 2000 ֆ. անգլ. ստերլինգի չափ արժեթղթերից, պայմանով, վոր ընկերութեանը:

1. Իր մեռնելուն հոգա իր դամբարանի ծախքը Ալեքսանդրիայի Հայոց Գերեզմանատան մեջ, հատկացնելով 100 վոսկի:

2. Մնացյալով Հայաստանի մեջ մի դպրոց կառուցի իր անունը կրող, նախապատվութեանը տալով ծրագրված Նոր-Պարբերդ գյուղին:

3. Յեթե մինչե 1931 թվականը ապրի, Բարեգործա-

կանք, սկսած այդ թվից, իրեն կենսաթոշակ հատկացնի տարեկան 120 վոսկի:

Կամսարականը ընդունում և այդ նվերը և բոլոր ձեականությունները կատարում, կտալը Բարեգործականին փոխանցելու համար:

12. ՍԻՄՈՆ — ԳԱՐԵԳԻՆ ՓԱՇԱՔԱՐՅԱՆԻ ԿՏԱԿԸ

Նորերս վախճանվելով Ամերիկայում, գրամատան մեջ ունեցած իր 4,000 դոլլարը կտակել և Բարեգործական Միության, սլավոնով, վոր նա այդ գումարից 1,500 դոլլարը հանձնի իր յերկու ազգականներին, իսկ մնացած 2,500 դոլլարը գործադրվի վորքերի խնամատարության ու դաստիարակության համար, Հայաստանում կամ Սերձավոր Արևելքում:

13. ԵԿՆԱՅԱՆԻ ԱՎԱՆԴԸ

1925 թվին Փարիզում վախճանվեց հայտնի հարուստ Եկնայանը:

1926 թվին, նրա ժառանգները, համաձայն հանգուցյալի կամքին, վոր պիտի կատարեյին նրա մահվանից մեկ տարի հետո, հանձնեցին 1,000,000 ֆրանկ Պողոս Նուպար Փաշային, վորպեսզի վերջինս, իր հայեցողությամբ, գործադրի բարեգործական նպատակների համար:

Գումարը դեռ չի գործադրված:

14. ԱՆԱՆՈՒՆ ԿՏԱԿ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

1925 թ. ապրիլի 1-ին Պոզոս Նուպար Փաշան մի գրությամբ հայտնում է Հայաստանի Ժողկոմխորհի նախագահ Ս. Լուկաշինին, վոր Կահիրեյի բնակիչ՝ Ա. Հյուբմյուզի հայտարարության համաձայն, իր բարեկամներից մեկը, վոր իր վրա է վերցրել մի կտակի գործադրություն, մի շարք տեղեկություններ է ուղղում իմանալ իրեն հետաքրքրող հարցի մասին: Հետաքրքրության այդ առարկան այն է, վոր նա ցանկանում է Յերևանի մեջ հիմնել մի Հանրային գրադարան:

Այդ գրության ի պատասխան, Հանրային գրադարանի վարիչ Յեր. Թադիանոսյանը պատրաստում է մի գրություն, ուր նկարագրելով թե ինչ կարգի և չափի գրադարան է պետք Խ. Հայաստանին, հաղորդում է վոր այդպիսի գրադարանի շինքը կնստի մոտ կես միլ. ռուբլի:

Մայիս ամսին այդ հուշագիրը ուղարկվում է Պոզոս Նուպար Փաշային, վոր մնում է անպատասխան:

Նույն գրադարանի հարջը հրապարակ է իջնում 1926 թ. հունիսի 23-ին, յերբ Բարեգործականի անորեն Գ. Սինապյանը մի գրությամբ հաղորդում է Ենդրեկովկասի Փարիզի ներկայացուցիչ Ս. Փիրումյանին, վոր մի յեզիպտահայ, վոր ուղղում է ծածկել իր անունը, պատրաստ է 7 8000 վոսկի տրամադրել մի հանրոգուտ շինության կառուցման համար Հայաստանի մեջ, պայմանով, վոր կրի իր անունը և վորովհետեւ գրասեր անձ է, վափազում է շինել մի գրադարան, սակայն վոչ Մյամնիկյան, վորովհետեւ նախ նա ունի իր անունը և յերկրորդ՝ նրա կառուցման համար անհրաժեշտ է կես միլյոն ռուբլի:

Համալսարանի Ռեկտոր Հ. Հովհաննիսյանը 1926 թ. ոգոստոսի 12-ին հաղորդում է մի գրությամբ, վոր նման

մի գրադարանի կարիք ունի համալսարանը, վորը կարող
կլինի նշանակված գումարով գլուխ բերել գործը:

1926 թ. նոյեմբերի 26-ին կառնեների ուսումնասի-
րության և գործադրության հանձնախմբի նախագահ Դուր-
գարյանը ղեմում և ժողկոմխորհին, վոր վերջինս ընդունի
Համալսարանի առաջարկը:

Առաջարկը ուղարկված և Փարիզ, սակայն դեռ պա-
տասխան չկա:

15. ՍԵԴՐԱԿ ԳԸԼԸՃՅԱՆԻ ԿՏԱԿԸ

Սեդրակ Գըլըճյանը, Սեբաստիայի Մարգվան քաղա-
քից, ընտրվում էր Հյուս. Ամերիկայի Միչիգըն նահանգի
Գրենիա Ռեպլիգս քաղաքում: Վախճանվել և 1924 թ. նո-
յեմբերի 26-ին:

Նախ քան իր մահը, նույն թվի նոյեմբերին նա թո-
ղել և մի կտակ, վորով կարգադրում է իր արդար պարտ-
քերը, հուղարկավորության և իր գերեզմանի վրա կանգ-
նեցնելիք հուշարձանի ծախքերը վճարելուց հետո, իր
ամբողջ կարողությունը տալ Յերեանի Համալսարանին,
իբրև ֆոնդ, վորպեսզի նրա յեկամուտը գործածվի իր
հայրենի Մարգվան քաղաքի հայ վորբերի համար:

Նույն Համալսարանին և նվիրում նաև իր 14 շրջա-
նագարդ պատկերներն ու մեկ փղոսկրյա նարդին:

Իբրև կտակատար նշանակում է Միչիգըն Նահան-
գի «The Michigan Trust Co» հիմնարկությունը:

Մահվանից հետո պարգվում է, վոր նրա համեստ
կարողությունը 3351 դոլլարի արժեք ունի, բացի իր
ապահովագրության տոմսից, վոր արժե 1000 դոլլար և
վորը կրկին թողել և Համալսարանին:

Նրա կտակած կարողության վերջնական հաշվեհար-
դարումը դեռ չի վերջացած:

16. ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆԻՆ ՀԱՆՁՆՎԱԾ ԿՏԱԿՆԵՐԸ

Այդ կտակներինց մի քանիսի՝ Դարուհի Հակոբյանի, Մեռնաեմեայանի, Յերվանդ Հակոբյանի մասին մենք հիշատակեցինք վերը:

Սակայն բացի դրանից Բարեգործական Ընկերության են հանձնել ևս մի քանի տասնյակ կտակներ և նվիրաբերություններ՝ այս կամ այն նպատակներին զործադրելու համար:

Կրեքենք դրանց 1923 թվի ցանկը, լոր Բարեգործականի տեղեկագրի մեջ հիշատակվում և «Մասնավոր դրամագլուխներ» անվան տակ.

Յեզիպա. վոսկի

1. Գ. Մեռնաեմեայան	5,564.744
2. Դրամագլուխ Պ.	4.928. —
3. Տ. Քելեկյան Խան	2,901.874
4. Դր. Կոստան	1,170. —
5. Պետրոս Բեյ Գափամաճյան	863.250
6. Առաքել Պերպերյան	136.323
7. Ռ. Մարկոսյան	494.900
8. Գ. Սարգսյան	2,973.600
9. Ուսումն. Ընկ. Փարիզ:	694.389
10. ի Կ. Հակոբյան	1,368.034
11. Տ. Գրրգյաշարյան	1,078.915
12. Տ. Չամբերթեն	217.456
13. Մ. Միրզա	1,086.376
14. Տիկ. Ա. Տատրյան	1,750.707
15. Ն. յեպիսկ. Դանիելյան	379.722
16. Տիկ. Կ. Լիմոնճեւլի	3,924.268
17. Մ. Գաղանճյան	426.020
18. Ս. Թովաթյան	175.309

19. Ս. Թագալորյան	200. —
20. Ս. Դավթյան	315. —
21. Վ. Պապլայան	1,124.807
22. Ա. Փափաղյան	100. —
23. Մ. Մսրյան	582.816
24. Նիկոսիո հիմնադրամ	56.250
25. Անի Ընկ. (Վիեննա)	21.883
26. Դ. Հակովբյան	22,639.232
27. Մ. Սամվելյան	4,113.171
28. Հ. Ադամյան	99.716
29. Մ. Սեվոյան	336.247
	59,723.039

1925 թվի տեղեկագրի մեջ «մասնավոր գրամագլուխներ»-ի գումարը հասնում է արդեն 77,017 յեգիպտական փոսկու:

Այս գումարներից շատերը, արդեն գործադրվում են, ինչպես որինակ՝ վերը հիշված յերեք կտակները:

Սակայն չի կարելի նույնը ասել բոլորի նկատմամբ:

17. ԶԱՆԱԶԱՆ ԿՏԱԿՆԵՐ

Այնուհետև կան ուրիշ մի շարք կտակներ, վորոնց հետ ի մոտո ծանոթանալու հնարավորությունը չունեցանք մենք և վորոնց գումարները կրկին բավականին խոշոր չափերի են հասնում:

Դրանց թվին են պատկանում, որինակ՝ այն բոլոր կտակները, վորոնք արված են զանազան հայերի կողմից Միասիոնարների Ամերիկական Բորա Ընկերությանը (American Board of Commissioners for Foreign Mission) և վորոնք մինչև որս մնում են անգործադիր:

Այդ մասին Ամերիկահայ մամուլը հաճախ իր ձայնն է բարձրաբերել: Վերջերս թե «Հայաստանի Կոչնակ» շաբաթաթերթը և թե Ֆրեզնոյի «Մշակը» հատուկ հոդվածներ նվիրեցին այդ խնդրին, պահանջելով վոր այդ ընկերությունը հաճի «իր քովը հայ կտակներով ավանդ կեցած զբամը գործածել հայ թոքախտավորներու և բուժավեր տառապալներու համար»:

Իսկ այդ գումարներն ամենեին արհամարհելի մեծություններ չեն:

Այսպես ըստ այդ թերթերի Ասլան Սահակյանը թողել և 80,000 դոլլար (բացի 22 տարվան տոկոսները), Սարգիս Թելֆեյանը՝ 124.000 դոլլար, Հովհաննես Տոնջյանը՝ 100 000 դոլլար և այլն:

Վերջերս Հոնգկոնգում վախճանվեց Սըր Պոլ Չատրը, յերեկի Պոդոս Պաշտոյան, անուշով մի հայ: Նա համարվում էր քաղաքի ամենահարուստ մարդկանցից մեկը: Իր ամբողջ կարողությունը, վոր թերևս մի քանի միլիոն ուղբու և հասնում կտակով թողել և քաղաքի մի շարք տնգլխական հիմնարկներին, իսկ մեծագույն մասն իր անժառանգ կնոջը, վորի մահից հետո պիտի անցնի տեղական հայ յեկեղեռն:

Հայտնի և Մուրադ Ռաֆայելյան խոշոր կտակը, վորի գործադրության առթիվ բավականին տարաձայնություններ կան Վեներաիկ Մխիթարյան Սխաբանության մեջ:

Բազմաթիվ կտակներ կան Տաճկաստանում, վորոնց համար նույնիսկ Պատրիարքարանին կից Պոլսում, կա հատուկ «կտակների Հանձնաժողով», կտակներ կան նաև Յեզդիպոտում, Հնդկաստանում և այլն:

Կրկնում ենք, այս բոլոր կտակները մեր ներկա փոքրիկ ուսումնասիրության շրջանակից դուրս մնացին նյութերի բացակայության պատճառով:

Բ. ՆՎԻՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

18. ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ ՆՎԻՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Նվիրատվությունների մեջ ամենախոշոր գործը պատկանում է յեղբ. Մելքոնյաններին:

Գրիգոր և Կարապետ Մելքոնյան յեղբայրները բնիկ Կեսարացի յեն, յոթնամյակաւ թվականներին տեղափոխվել են Ռումինիայի Ֆոքշան քաղաքը և ապա Յեզիպտոսի Աղեքսանդրիա քաղաքը առևտրական գործերով: Ութսունական թվականներին հիմբ են զբւղ Յեզիպտոսում իրենց ծխախոտի գործարանին, վոր իր արտադրությամբ յերկրորդ տեղն է բռնում Մաթոսյան առևտրական տնից հետո:

Յերկու յեղբայրներն ել անժառանգ են:

Մելքոնյան նվիրատվությունը իր 6 միլիոն ուսուլու հասնող գումարով բաժանանին խոշոր յերևույթ և արաասահմանի հայ իրականության մեջ: Նա միևնույն ժամանակ իր նախատեսած նպատակներով, հատկացրած գումարների գործադրությամբ և մանավանդ իրավատերի խնդրով առիթ է տվել շատ յերկար վիճաբանությունների:

Ոորհրդային Հայաստանի կառավարության տրամադրության տակ կան բաժանանին փաստաթղթեր, վորոնց հրատարակությունը վերջնականապես պիտի լուսարանի այդ խնդիրը: Այդ գրությունները տեղի յեն ունեցել Կա-

րապետ Մեքքոնյանի, նրա փաստաբաններ Կարո Պալյանի, Զոհրաբի և մյուս կողմից Հայաստանի նախկին զաշնակց. կառավարութեան պատասխանատու ներկայացուցիչներին՝ Ահաբոնյանի, Խատիսյանի, Ոհանջանյանի, Թահթաճյանի միջև:

Համենայն դեպս մի բան պարզ և, վոր Մեքքոնյան նվիրատվութիւնը իր սկզբնական շրջանում, ծրագրված էր հանձնել Հայաստանի կառավարութեանը, Հայաստանի մեջ գործադրելու համար:

Առաջին դիմումն այդ իմաստով անում է ինքը, նվիրատու յեղբայրներից մեկը, Կարապետ Մեքքոնյանը: Իր յեղբոր Գրիգոր Մեքքոնյանի վտանգավոր հիվանդութիւնն ու վերահաս մահն աչքի առաջ ունենալով, նա, 1920 թվի փետրվարի 29-ին, դիմում է Փարիզ, Հայկական զույգ պատվիրակութիւններին նախագահներ՝ Պողոս Նուպար Փաշային և Ավ. Ահաբոնյանին մի գրութեամբ և, հաղորդելով իր և իր յեղբոր կամքը, ինչդու՞մ է, վոր նրանք միջնորդեն և Յերևանից ստանան իրենց համար Հայաստանի հպատակութեան անձնագրներ:

Այդ գրութեան ի պատասխան Հայաստանի զաշնակցական կառավարութիւնը, 1920 թվի մայիսի 26-ին, ընդունում է հատուկ որոնք, վորով Մեքքոնյան յերկու յեղբայրներին հետին թվով, այսինքն 1919 թիվ մայիսի 28-ից, համարում է Հայաստանի հպատակներ և ուղարկում նրանց համապատասխան գրութիւններ հետեյալ բովանդակութեամբ.

«Տրվում է Հայաստանի քաղաքացիութեան սույն թուղթը Տաճկահպատակ համարվող, բնիկ Կեսարացի, այժմ Աղեքսանդրիա (Յեզիպոս) բնակվող հայ ազգի պ. Գրիգոր Մեքքոնյանին առ այն, վոր նա, համաձայն 1920 թվի մայիսի 26-ի որոնքի, ընդունվում է Հայաստանի Հանրապետութեան քաղաքացի 1919 թիվ մայիսի 28-ից, վորը

հաստատվում եւ ստորագրութեամբ եւ հանրապետութեան կնիքով:

Վարչապետ և Արտ. Գործ. մինիստր՝ Համ. Ոհանջանյան.

Մինիստրների Սորհրդի Գործերի Վարիչ՝ Գ. Սոջամիրյան»

Նույն բովանդակութեամբ մի թուղթ եւ ուղարկվում եւ Կարապետ Մելքոնյանին

յդ դեռ բավական չէ:

Հայաստանի այն ժամանակվա կառավարութեանը պետութեան անունից անձագիրներին կցում եւ և մի շնորհակալական թուղթ Հա աստանի նոր հպատակներին «առատաձեռն նվիրատվութեան» համար:

Էե՛վ այնուհետեւ այն հատուցումը, վոր Մելքոնյան նվիրատվութեան միակ իրավական տերը Հայաստանն եւ, այնքան ու՛նեղ եւ լինում էրեւանում, վոր յերբ լուր եւ ստացվում յեղբաւրներից մեկի, Գրիգորի մահվան մասին, Արտաքին գործերի մինիստրը, 1920 թվի հունիսին, ուղարկում եւ Բաթում իր հատուկ լիազորութ. ունենեով ոժտված ներկայացուցիչ Ալ. Սատիսյանին հետևյալ նշանակալից հեռագիրը.

«Կառավարութեանը լուր ստացավ, վոր Գրիգոր Մելքոնյանը վոր կտակել եւ յուր կարողութեանը Հայաստանի Հանրապետութեան, վախճանվեց Ադրբայջանում: Միաժամանակ ուղարկում եմ Ձեզ հեռագրական լիազորութեան ժառանգութեանը ընդունելու, նմանապես պահպանութեան միջոցներ ձեռք առնելու համար . կառավարութեանն անհրաժեշտ եւ համարում, վոր դուք մեկնեք Ադրբայջանը» (ընդհունմները մերն են՝ Կ. Մ.)

Սակայն պարզվում եւ, վոր հանգուցյալ Գրիգորը վախճանվելիս կտակ չի գրել և իր կամքը հայտնել եւ իր յեղբորը բերանացի կերպով:

Մի տարի անց, 1921 թվի հուլիսի 25-ին, Կարապետ

Մեքսիկայի կազմում ե նվիրատվութեան մի ակտ, համա-
ձայն վորի իր և յեղորդից մնացած ամբողջ կարողութեանը
հատկացնում ե Տաճկաստանում և Կիլիկիայում 3 հայկական
գաղութ պահելու հայ որիորդների և պատանիների համար:

Իզմիրի գրավումից հետո, 1924 թվի մայիսի 19-ին,
կազմում ե մի նոր ակտ, ուր իրավունք ե տալիս բանալ
վորբանոցներ և գաղութներ այն տեղերում, ուր կտակակա-
տարները կզտեն իրավացի:

Իսկ կտակակատարն եր Պոլսի պատրիարքարանը:

Սակայն կտակակատարները փոխանակ վորբանոցները
բանալու այնանոց, ուր ապրում ե հայ աշխատավոր ժողո-
վուրդն իր բնաշխարհիկ հայրենիքի մեջ վորոշում են բա-
նալ Կիպրոս կղզում, ուր անգամ հայկական գաղութ չկա:

Յեւ վ ահա Կիպրոս կիսամայի կղզու վրա կանգնեց-
նում են մի հոյակապ ապարանք վորբերի համար, վոր
նստում ե 500—600.000 ուրբլի և վորը միլիոնայն ժա-
մանակ դառնում ե համեզ պատառ ամենազաղիր գեղծում-
ների, վորոնց տխրահոշակ հերոսն ե հանդիսանում Մու-
շեզ Սերոբյան հետագայում արտաքսված, յեպիսկոպոս:

Նվիրաբերած գումարի այդ անխմաստ գործադրու-
թեան առիթով արտահայտված հասարակական վրդովմած
կարծիքը մի կողմից, կտակակատարների ապիկարութեանը
մշուս կողմից և վերջապես Կ.-Պոլսի Պատրիարքարանի
քաղաքական անկայուն վիճակը յերրորդ կողմից պատճառ
դառան, վոր, 1925 թ. գեկտեմբեր 28-ին, Աղեքսանդրիա-
յում կազմվի մի նոր ակտ և այդ ամբողջ նվիրատվու-
թեանը փոխանցվի մի այլ հիմնարկութեան, վորպիսին
ընտրվում ե Հայ Բարեգործական Միացյալ Ընկերութունը:

Ըստ այդ ակտի Բարեգործականին անցնում ե՝

1) Ութ կալվածք իրենց շենքերով, վորոնք ունեն
58.400 յեղիպտ. վոսկու դնահատութեան,

2) Կիպրոս կղզու վրա շինած վորրանոցը,

3) Կահիրեյում գտնվող Կ. և Գ. Մելքոնյան Լճիկերության ծխախոտի գործարանը, իր միջի յեղած ապրանքներով,

4) Արժեքավոր թղթեր 292.500 յեգիպտական վոսկու գումարի,

5) Մեքենաներ և գործարանի սարագաններ,

6) Կահլարաւիներ, վորոնք գտնվում են Մելքոնյան առևտրական հաստատության մեջ,

7) Ստանալիքներ, սարտքերը դուրս գալուց հետո, 68.992 յեգիպտական վոսկու:

Այդ ամբողջ կորոզությունից ստացած յեկամուար Բարեգործականը սարտավորվում և գործադրել հետևյալ կերպով՝

1) Մելքոնյան անունով պահել յերկու դարոց և կամ վորրանոց, մեկը արանց, իսկ մյուսը կանանց, վորն արդեն հիմնված և Կիպրոսում և խնամել մաքսիմում 500 աշակերտ.

2) Տարեկան 1000 յեգիպտական վոսկի տալ Յերուսաղեմի պատրիարքին, Յերուսաղեմի դպրոցում Մելքոնյան անունով աշակերտներ պահելու համար:

3) Տարեկան 1000 յեգիպտ. վոսկի^{*)} տալ Պոլսի հայոց պատրիարքարանին, վորպեսզի նա այդ դրամը գործադրել հետևյալ կերպով—Այդ դրամի կիսով Պոլսի հայոց հիվանդանոցում պահել մահճակալներ, մի չորրորդն հատկացնել վորեւ Բարեգործական նպատակի, իսկ մյուս մի չորրորդը՝ պատրիարքարանի կարիքներին.

4) Տարեկան 3000 յեգիպտ. վոսկի տալ Հայաստանի Յերեանի Համալսարանին, վորպեսզի այդ դրամով ուսուց-

*) Այս 1000 յեգիպտական վոսկին վերջին 1927 թվի կողմած նոր արձանագրության համաձայն Բարձրացված և 1500 վոսկի:

վի Հայաստանի Համալսարանում Հայոց գրականություն
և պատմություն: «Կրկնում եմ, վոր իմ իզձն ե, վորպեսզի
այդ գրամը իր նպատակին ծառայի», ասում ե նվիրատուն:

6) Յեթե յեկամուտը բավականանա, այն գեպքում
ցանկալի յե հիմնել արհեստի և արվեստի մի գալուց, վորի
մեջ ամփոփել ե մի ապարան, վորտեղ հրատարակվեն հա-
յերեն գրքեր:

6) Պահել ուսանողներ Յեվրոպայի գանազան համալ-
սարաններում:

7) Ողենել Կիպրոսի հայ գալուցներին:

«Յանկալի յե, վոր հիմնվի Մեքլոնյան մի ֆոնդ ե գրա-
մագլուխը պահվի ամերիկյան կամ անգլիական բանկերում,
վորոնք համարվում են վստահելի և միայն այդ ֆոնդի
սովորները գործադրվի, ինչպես մատնանշեցի»:

Ահա փոխանցման և կտակի հիմնական կետերը:

Այս նշանավոր նվիրատվության խոշիլ լիզոմը բարո-
յական և քաղաքացիական տեսակետներից այն ե, վոր
Հնայած այն հանգամանքին, վոր նա իր սկզբնական շրջա-
նում ունեցել ե ուժեղ տրամադրություն Հայաստանի մեջ
գործադրվելու, վերջերը ընդունել և զազութային բարե-
գործական ընույթ:

Նրա 20.000—30.000 վոսկի յեկամուտից Հայաստա-
նին, վոր պիտի լիներ նրա միակ իրավատերը, բաժին ե
ընկել ընդամենը ամբողջ յեկամուտի մի տասերորդական
մասը միայն:

Յերկրի վերաշինության հսկայական գործի համար
այդ խոշոր նվիրատվությունը, փոխանակ պատկառելի դեր
խաղալու, դառնում ե մի Հնչին ազդակ ու այդպիսով
կորցնում իր պատմական իմաստը, վորի ամբողջ պատաս-
խանատվությունը ծանրանում ե այն «նեըշնչողներին» վրա,
վորոնք շրջապատել են զառամյալ նվիրատուներին:

19. ՄԱՐԻ ՆՈՒՊԱՐԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Այս հաստատութեան պատմութիւնն ունեցել է բաւականին յերկար առաջարան:

Բարեգործականը վերջերս սիրում եր կրկնել, թե իր գործնեցութեան ասպարեզն ուզում է փոխադրել Սորճըր-դային Հայաստան:

Առիթը տվեց Նիր-Խա-մի իֆը, յերբ 1923 թվին, 20.000-ի չափ վորբեր արձակելով իր վորբանցներից ցրեց աշխարհի չորս կողմը:

Այդ դժբախտներին Սոր. Հայաստանի մեջ ապաստարան տալու համար Սորհ. Հայաստանի կառավարութեան հետ խորհրդակցութեան մտաւ Բարեգործականի բարերար անդամ Յես. Կարիկյանը, վոր այդ թվին յեկել եր Սոր. Հայաստան:

Նրանց բնակութեան համար իրի հարմար վայր նա ընտրել եր Յեզվարդի և Դալմայի 8000 դեսյատինի չափ բերրի, բայց անջրտի հողերը, վորոնց վոռոգման ծախսը կարող եր վերցնել Բարեգործականը:

Այդ նպատակի համար նա նախատեսել եր՝ 25.000 անգլ. վոսկի գլխ. ջրանցքը անցկացնելու համար և 20.000 անգլ. վոսկի ել առաջին 1000 դեսյատինի վոռոգման ծախսերի համար:

Կառավարութեան բարյացակամ հովանութիւնն ու մի շարք արտոնութիւններ ստանալուց հետո, Կարիկյանը հաղորդեց իր առաջ սգրած ծրագիրը Բարեգործականին, վորի Նախագահից սույն թվի նոյեմբերին ստացաւ հովանութեան և շնորհակալութեան հեռագիր:

Հետեյալ տարին, այդ ծրագիրը տեխնիքապես ուսումնասիրելու համար, Բարեգործականն ուղարկեց մի առաքելութիւն՝ հանձնա ի. Բաշալյանի և ճարտարապետ

Գ. Ասատուրի, Վորոնք ընդունելով Կաբիլյանի նախատեսած ծախսերը, միևնույն ժամանակ հոգերի ամբողջական վճարման համար անհրաժեշտ համարեցին 75.000 անգլ. փոսկի:

Սա մի գեղեցիկ առիթ էր Բարեգործականի համար, իր ցանկութունն իրագործելու, սակայն մի ամբողջ տարի հարցը «ուսումնասիրելուց» հետո, 1924 թվի դեկտ. 12-ին, նրա նախագահից Հայաստանի կառավարութեան անունով յեկավ մի գրութիւն, իւր ընկերութիւնը Գալմաշի հոգերի վճարման համար անհրաժեշտ 75.000 փոսկին տրամադրելի չի գտնում իր համար:

Կարծես, իբրև փոխարինութիւն այդ ծրագրի, նույն արտասահմանյան «անհաշիւնիք» վորբերի տեղավորման համար, Բարեգործականը, 1925 թ. հունվարի 10-ին, Հայաստանի կառավարութեան անդամ Ա. Յերզնկյանի հետ կրնքեց մի պայմանագիր, վորով հանձն առավ Յերեանի մոտ գտնվող Շենգավիթ գյուղում շինել մի վորբանոց:

Այդ պայմանագրութեան հիմնական կետերը սրանք են.

Հայաստանի կառավարութիւնը ձրիաբար, 15 տարի պայմանաժամով. Բարեգործականի տրամադրութեան տակ եւ դնում Շենգավիթ գյուղում 99 դեպյատին հող՝ 200—250 վորբի համար վորբանոց շինելու եւ այդ հողերը վորբերի ձեռքով մշակելու համար:

Բարեգործականի շենքերն ու հողերը ազատ պիտի լինեն պետական ամեն մի տուրքից:

Բացի այդ Բարեգործականին տրվում է քաղաքի մեջ, ձրիաբար եւ ընդմիշտ, հարմար հողամասեր իր համար, իր միջոցներով հասուցիթարեր տներ կամ խանութներ կառուցանելու եւ արդյունքը վորբանո ին հատկացնելու համար:

Վորբանոցը կառավարում է Բարեգործականի կողմից նշանակված լիազորը, վորին հաստատում է Հայաստանի կռասովորութեան կոմիսարիատը:

15 տարին լրանալուց հետո Բարեգործականի վորբանոցն իր հոգամասով և շենքերով անցնում և Հայաստանի կառավարութեանը:

Բարեգործականը պարտավորվում և իր շինութեանները սկսել վոչ ուշ, քան 1925 թվի հունիս ամիսը:

Այդ հանձնառութեանը Բարեգործականն ապահովում և իր ամբողջ ստացվածքով և դրամագլխով, իսկ Հայաստանի կառավարութեանը իր հերթին յերաշխավորում և, վոր ներկա պայմանագիրն անփոփոխ պիտի մնա սահմանած ժամանակաշրջանի ընթացքում:

1925 թվի հուլիսի 25-ին, Բարեգործականը մի նամակ և ուղղում Փարիզ՝ Հայաստանի կառավարութեան ներկայացուցչին և հաղորդում, թե Միութեան նախագահ, Պողոս Նուպար Փաշան՝ վորոշած լինելով վորևե բարեգործական հաստատութեամբ Հայաստանի մեջ հովերժացնել իր հանդուցյալ ամուսին Մարի Նուպարի հիշատակը՝ Շենգավթի վորբանոցի կառուցման համար հատկացնում և 400.000 ֆրանկ (5000 վոսկի), պայմանով, վոր այդ վորբանոցը կրի հանդուցյալի անունը: Հունվարի 10-ի պայմանագրութեան մյուս բոլոր կետերը Բարեգործականն իր համար պահում և անփոփոխ: Յեթե Հայաստանի կառավարութեանն իր առաջարկին առարկութեան չունի, այն ժամանակ Բարեգործականը, վորբանոցի շինութեան համար իր նախատեսած գումարը, այսինքն 5000 վոսկին, անմիջապես, կփոխադրի Հայաստանի կառավարութեանը՝ Հունաստանից Հայաստան տեղափոխվող գաղթականների փոխադրման համար:

Կառավարութեան ներկայացուցիչն այդ առաջարկին պատասխանում և դրական իմաստով:

Հայաստանի Տեխնիքական Գերագույն Խորհրդի Նախագահ Ակադեմիկոս Ա. Թամանյանը, 1926 թվի հունվար-

րի 29-ի նամակով, հաղորդում է Բարեգործականին, վոր Պողոս Նուպար Փաշայի տրամադրած 400.000 Ֆրանկով անկարելի յե վորբանոց-ավան կառուցանել: Ըստ ուղարկված նախահաշվի նա այդ վորբանոցի կառուցման համար անհրաժեշտ է համարում 135,000 ոււրլու ծախք (մոտ 1.700.000 Ֆր.):

Պողոս Նուպար Փաշան ստանալով այդ նամակը համաձայնում է իր խոստացած զուամարին ավելացնել եւ 200—250.000 Ֆրանկ, սակայն վոչ ավելի:

Այս բոլոր բանակցությունների հետեանքն յեղավայն, վոր Պողոս Նուպար Փաշան, իբրեւ նախագահ Բարեգործական Ընկերության, վերջինիս Շենգավթի վորբանոցի համար նախատեսած 5000 անդլլիական վոսկին վախադրեց Հայաստանի կառավարությանը Հունաստանի դադխականների տեղափոխության համար, իսկ իր միջոցներից, իր կնոջ Մարի Նուպարի հիշատակին, վորոշեց Յերեանի մեջ կառուցել մի ակնարութական հիվանդանոց 70,000 ոււրլու սահմաններում եւ տրամադրել Խոր. Հայաստանի Առողջապահության Ժողովրդական կոմիտարիատին:

Պայմանագիրը Հայաստանի կառավարության հետ կնքվեց 1927 թվին, Պողոս Նուպար Փաշայի ներկայացուցիչ ինժ. Մ. Մինդրատյանի ձեռքով:

Այսպիսով ջուրն ընկավ Յեղվարդի դաշտերի վոսուդման ծրագիրը, վորով Հայաստանի մայրաքաղաքի մոտ գտնվող մի խոշոր հողամաս ծաղկյալ վիճակ պիտի ստանար, ջուրն ընկավ Շենգավթի մեջ վորբանոց բանալու պայմանագիրը, վորով 250 վորբա ապաստան պիտի գրանեյին իրենց հայրենի հողի վրա, իսկ Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միության ցանկությունը, իր գործնեյությունը տեղափոխել Հայաստան՝ մնաց «ձայն բարբոտո հանապատի»:

20. ԳԱԼՈՒՍՏ ԿՅՈՒԼՊԵՆԿՅԱՆԻ ՆՎԻՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ

Լոնդոնահայ Գալուստ Կյուլպենկյանց 1923 թվին 50.000 գոլլար ե խոստացել Նիր Իսա Ռիլիֆին լավագույն կերպով գործադրելու հայ վորրերի համար:

Այդ նպատակն իրագործելու համար Նիր Իսա Ռիլիֆի (Մերձավոր Արևելքի Նպաստամատուցի) կողմից ընտրվում ե մի հատուկ հանձնախումբ, վորի մեջ մանուկ են Նյու-Յորքաբնակ Գարագյոզյանը, պատվելի Գալաճյանը ե միստր Աչքսըն: Դրանք վորոշում են կայացնում 250—500 հայ վորրուհիներին տեղափոխել Սիրիայից Կանադա ե այնտեղ աւղավորել աղաքակաների մեջ իբրեւ աղախիններ:

Այդ վորոշմանը, հասարակական կարծիքի ճնշման տակ, հավանություն չե տալիս նվիրատուն ե հայտարարում ե, վոր այդ գումարը պիտի հանձնի Սորհրդային Հայաստանին, այնտեղ գործադրելու համար:

Լինում են մի շարք առաջարկներ Ա. Յերզնկյանի ե ՀՈԿ-ի ու Կ. Սաչի պատվիրակության կողմից այս կամ այն նպատակի համար:

Վերջնական պատասխան նվիրատուից դեռ չի ստացված: Գումարը չե գործադրված:

21. ԲՈՅԱԶՅԱՆ ՆՎԻՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ

Այս նվիրատվությունն ունի իր գավեշտական կողմը:

Ա. Բոյա յան անունով մի գորգավաճառ Վեննայից ցանկություն ե հայտնում Հայաստանի մեջ շինելու մի մեղվարուծական դպրոց:

Այդ նպատակի համար Հայաստան ե գալիս նրա լիա-

գոր Ջոհրաբջանը և 1922 թ. Յերևանի մեջ կնքում ե մի պայմանագիր:

Ըստ այդ պայմանագրի Հայաստանի կառավարութիւնը ձրիարար տրամադրում ե դպրոցի համար նախկին ռուսական կողակների գորանոցը Ստափանավանում: Բոյաջանն իր հերթին պարտավորվում ե դպրոցի նախնական ծախսերի համար հատկացնել 11,000 ռուբլի, այնուհետև ընթացիկ ծախսերի համար՝ տարեկան 3,700 ռուբլի մինչև վոր դպրոցը իր մեզվի փեթակներից ստացած յեկամուտով ինքնաբաւ կդառնա:

Այդ գոհաբերութիւնը նշանավոր «բարեբարը» հանձն ե առնում այն պայմանով, վոր նախ դպրոցի ճակատին մեծ տառերով գրված լինեն «Մեղվաբուծական դպրոց Տուն Ա. Բոյաջանի» և յերկրորդ՝ իր մեծագիր լուսանկարը կախված լինի դպրոցի սրահի աչքի ընկնող տեղում:

Պայմանավորված գումարից մոտ 1000 ռուբլի Բոյաջանի լիազոր Ջոհրաբջանը ծախսում ե դպրոցի շէնքի նորոգության վրա: Այնուհետև Վեննայից գալիս ե նախ «բարեբարի» մեծագիր լուսանկարը, շէնքում կախելու համար, ապա 2893 ռուբլի՝ դպրոցի կահավորման և ընթացիկ ծախսերի համար:

Այսպիսով պատվիրվում են փեթակները, հրավիրվում ե, իրրե դասատու, հայանի գյուղատնտես՝ Ա. Բաբխուղարյանը և ընդունվում են աշակերտներ: Դպրոցի սպիտակ պատի վրա գծագրվում ե մեծ տառերով Բոյաջանի անմահ անունը, իսկ ներսը, սրահում կախվում ե նրա յերջանկահիշատակ պատկերը:

Սակայն, անցնում են ամիսներ, Բոյաջանից այլևս լուր չի գալիս և վոչ ել դրամ, չնայած բազմաթիւ դիմումներին

Դպրոցը սկսվում ե քայքայվել:

Պարտատերերը հետ են վերցնում պատվիրած փեթակները, ուսուցիչը մնում և ամիսներով առանց ուժիկի, իսկ դպրոցի միակ ծառայողի ուժիկը վճարելու և իր ու դպրոցի մի քանի սնհետաձգելի պարտքերը տալու համար, ինքնազոհ ուսուցիչը, ապավինած բարերարի պարտաճանաչությանը, իրերի կացությունը փրկելու համար, ծախում և իր յերկու կովր...

Այս ամենը հայտնի չե լինում Բոյաջյանին:

Սակայն Բոյաջյանը կրկին լուռ և, վորովհետև Բոյաջյանը սաստիկ գայրացել և ու դրա համարել չի ցանկանում դպրոցի մասին լսած լինել:

Ասում են գայրույթի պատճառն այն և, վոր առանց նրան իմաց տալու, դպրոցի վարչությունը համարձակվել և ուսումնարանում... ժամացույց կախել:

Դպրոցն այժմ փակ և: Շենքի վրայից Բոյաջյանի անունը ջնջված և, իսկ լուսանկարի վորակող գտնվելու մասին ստույգ տեղեկություններ չկան:

Հետագա տեղեկությունները ցույց են տալիս, վոր հայ բարեգործի հռչակը հարկավոր եր նրան, մի ինչ վոր սպեկուլյատիվ գործի համար:

Գ. ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒ- ԹՅՈՒՆՆԵՐ

22. ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

Հասարակական մարմիններէջ իր գրամագլխով և կազմակերպութեամբ արտասահմանի մեջ առաջին տեղն երբունում Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեանը:

Մի խումբ Յեգիպտահայեր, ազնվական և կապիտալիստ, վորոնց թվում՝ Պողոս Նուպար Փաշան, Յակուպ Արթին Փաշան, Առաքել Բեյ Նուպար, Յերվանդ Բեյ Աղաթոն և այլն, թվով 10 հոգի, Յեգիպտոսի Կայիրե քաղաքում, 1906 թվի ապրիլի 15-ին, Պողոս Նուպար Փաշայի ապարանքում, հիմք դրին Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեանը:

Ըստ նախատեսանված ծրագրի, նրա հոգածութեան առարկան պիտի լինէր «հայրենի հողին կապված հայ ժողովուրդը» և այդ նպատակին ծառայելու համար իր կանոնագրի 1-ին հոդվածի մեջ գրված են հետևյալ յերեք կետերը.—

ա) Մայր հայրենիքի և Փոքր-Ասյո հայ ժողովրդին մտավոր և բարոյական զարգացմանը նպաստել,

բ) Անոր նյութական և տնտեսական կացութեանը բարվոքելու աշխատել և

դ) Այս արդյունքը հառաջ բերելու ծառայող վորեւ ձեռնարկ և հրատարակություն քաջալերիլ:

Միությանը հետազայում հաջողվում և ընդարձակել իր կազմակերպչական ցանցը և 1925 թվի տեղեկագրի համաձայն զանազան յերկրներում բաց և անում 250 ճյուղ, վորոնցից շատերը պատերազմի հետեանքով փակվում են և մնում են դարձյալ 150 գործոն ճյուղ:

Անդամների թիվը հասնում և 20.000-ի:

Միությունն այժմ՝ վերածված և զվիցերական որենք-ներով հաստատված մի Լնկերության: Կենտրոնական Վարչությունը գտնվում և Փարիզում և ունի յերկու շրջանային հանձնաժողովներ, մեկը՝ Ամերիկայում, միյուսը՝ Յեզիպոստում:

Կենտրոնական Վարչության անդամներն են՝

1. Պոլոս Նուպար Փաշա . . . Ատենապետ ց'կյանս
2. Գաբր. ևՓ. Նորադունկյան . Փոխ - ատենապետ
3. Յերվանդ Բեյ Աղաթոն . . . " "
4. Տիգրան Խան Բեկկյան . . . " "
5. Գրիգոր Սինապյան Վարիչ տնորեն
6. Լեվոն Կյումուշկերտան . . Գանձապահ
7. Տ. Փիլիպոսյան Խորհրդական
8. Միքայել Պապաջանյան . . . "
9. Տիգրան Կամսարական . . . "
10. Արամ Շեվեհիրճյան "
11. Զարեհ Բեյ Նուպար "
12. Ս. Սվաճյան "
13. Պոլոս Եսմերյան "

Համաձայն 20-ամյակի առթիվ հրատարակված իր պաշտոնական որչան «Միության» տվյալների, Բարեգործականը 1906—1926 թվականների ընթացքում մուտքի տուրքից, անդամավճարներից, կտակներից և նվիրատվու-

թյուններից հասույթի և ունեցել 614.057 յեզիպտական
վոսկի կամ 3.070.289 դրամ:

Միությունը, զբամարկել մտած գումարն՝ ըից, ծախ-
սել և վորբերի, աղետյալների, վարժարանների, Հայաս-
տանի ու ներգաղթի և զանազան հաստատությունների
վրա իր ընդհանուր հասույթի 60%-ը, այսինքն 378,949
յեզիպտական վոսկի:

Առ 1926 թիվը իր արամադրության տակ ունի պատ-
րաստի գումարներ, իբրև՝

1. Հիմնական գումարգույն	51.915 յեզ. վոսկի
2. Մասնավոր գումարգույնը ր (կտակ- ներ ու նվիրատվություններ,	77.017 յեզ. վոսկի
Ընդամենը	128 932 յեզ. վոսկի

Ուրիշ խոսքով, մոտավորապես մեկ միլիոն յերկու-
հարյուր հազար ուրլի:

Դժբախտաբար նույն պաշտոնական որդանից չի յե-
րեվում թե ինչի վրա յե ծախսվել հասույթի մնացորդ
գումարը, այն և 106.176 յեզ. վոսկին: Պիտի յենթադրել,
վոր դա 20 տարվա ընթացքում յեղած կազմակերպչա-
կան և դիվանական ծախսերն են:

Իսկ յերբ վերցնում ենք 20 տարվա հասույթների համա-
գումարը՝ 614.057 վոսկի, տեսնում ենք, վոր Հայաստանին,
այսինքն այն, ինչ Միության հիմնական նպատակն և յեղել,
20 տարվա ընթացքում բաժին և բնկել 51.298 յեզ. վոսկի,
կամ յեկամուտի 8,4 %-ը, իսկ մնացած 562.759, կամ
91,6% ծախսված են վորբերի, վարժարանների, աղետ-
յալների և այլ ծախսերի համար՝ Սիրիայում և Պաղես-
տինում և այլ-ուր, ուրիշ խոսքով՝ Հայաստանի սահման-
ներից դուրս և կամ մնում են իբրև հիմնադրամներ և ան-
ձեռնմխելի գումարներ՝ կրկին Հայաստանի սահմաններից
դուրս:

Վերջերս Բարեգործականը սիրում և հայտարարել

թե իր ոգնության ասպարեզը ուզում է դարձնել «Հայրենի հողը» այսինքն՝ Խ. Հայաստանը:

Իր նույն պաշտոնաթերթի հորեւյանական համարում կոչ է անում.

«Յեթե կսիրեք զոհարերությամբ ծառայել Հայաստանի վերականգնումին և Հայության վերածննդին... և այլն՝ Ձեր նպատակը ավելք Հ.Բարեգործական Լճհանուր Միության...»:

Այս հայտարարությունները պարտավորեցնում են: Խորհրդային Հայաստանը իրավունք ունի զրանց ուղղելու իր հարցումը.

— Ի՞նչ եք անում իմ անունով հավաքած զումարները և փրտեղ եք ծախսում...

23. ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

Միացյալ Նահանգների մեջ բարձրագույն դպրոցների ուսանողներին դրամական ոգնություն ցույց տալու համար 1906 թվականին հաստատվում է «Ամերիկահայ Կրթասիրաց Ընկերությունը», վոր մինչև հիմա 150 ուսանողի յե աջակցել:

1922 թվի ոգոստոսին այդ ընկերությունը վերակազմվում է «Հայ Կրթական Հիմնարկություն» անունով,

1924 թվին յերկրի օրենքների համաձայն նա վերածվում է «Կորպորացիայի» և իր հիմնական դրամազլիտով, վորը հասնում է 200.000 դոլլարի, գնվում է Ձիկագոյի մեջ հասույթարեր կալվածներ:

Այդ հիմնադրամի մեծագույն մասը՝ 150.000 դոլլարը, Ձիկագոյի գորգավաճառ Կարապետ Փուշմանի անձնական նվիրաբերությունն է՝ ի հիշատակ իր յերկու վաղամեռիկ զավակների, 45.000 դոլլարը նվիրաբերված է ի հիշատակ հանգուցյալ Տիրան և Հովհաննես Տոնճյանների, իսկ մաս-

ցած 5.000 դոլլարը մանր նվերներից և գոյացել:

Հայ Կրթական Հիմնարկութեան խնամակալ վարիչ-ներն են՝

1. Միհրան Գարակիոզյան, ատենապետ,
2. Խ. Կ. Պեննեյան, փոխ-ատենապետ,
3. Կարապետ Փուշման, գանձապահ-քարտուղար,
4. Տիկին Կ. Թ. Փուշման, խորհրդական:

Զիկագոյի «Յունիքն Թրքի» ընկերութիւնը, խնամակալ Վարչութեան հետ գործակցաբար, Հիմնարկութեան գոյացած հասույթը գանձում և և նպատակներին գործադրում:

Հիմնարկութեան տարեկան հասույթը պիտի լինի վոչ պակաս քան 13.000 դոլլար:

Նա ունի չորս նպատակ.

ա) Ոգնություն ուսանողներին—փոխառութեան ձեռնակ դրամական ոժանդակութիւն՝ բարձրագույն կրթական հաստատութիւններէ մեջ սովորող յերիտասարդներին:

բ) Ոգնություն պարբերական մամուլին: Ներկայումս Հիմնարկութիւնը աջակցում և «Հայաստանի Կոչնակ» շաբաթաթերթին, վոր լույս և տեսնում Ամերիկայի մեջ:

գ) Հրատարակություն յեզ Մատենադարան: Հրատարակել հայերեն շահեկան գրքեր, թե ինքնուրույն և թե թարգմանական, պահել սեփական գրատուն, ուր պիտի վաճառվեն հայերեն և անգլիերեն գրքեր և հավաքել հայերեն և հայոց մասին գրված ոտար հրատարակութիւններ՝ կազմելով մի կենտրոնական մատենադարան բանասերներէ համար:

դ) Ընկերային ծառայություն: Զանազան ձեռնարկներ հայ ժողովրդի նկարագիրը ազնվացնելու համար և գրք-բախտութեան մատնված հայերին ոգնութիւն:

Հիմնարկութեան դրամադուխը պիտի մնա Ամերիկայում, իսկ տոկոսները պիտի գործադրվեն Ամերիկայի հայութեան մեջ, հարմար պարագային սակ ուրիշ հայաշատ կենտրոններում և մինչև անգամ Հայաստանում:

Հ.Ա.Ի և Կ. Լաշի պատվիր կությունը Ամերիկա գտնված ժամանակը, բանակցեց Հայ Կրթական Հիմնարկութեան վարչութեան հետ, վոր վերջինս իր տրամադրութեան տակ յեղած գումարների գործադրութեան վայրը դարձնի Ուորհրդային Հայաստանը:

Այսպես՝ ուսանողները նպաստի գործում ի նկատի առնվին Հայաստանից յեկած ուսանողները, իսկ Հրատարակչական մարզում խրախուսվին Հայաստանի մեջ կատարվող հրատարակությունները:

Այդ բանակցություններին իբրև հետևանք Հայ Կրթական Հիմնարկությունը, 1927 թվի փետրվարի 4-ի նամակով, հաղորդում ե Հ.Ա.Ի Գլխավոր Վարչութեանը, վոր՝

1) «Ուսանողներու մասին կարգադրությունները մեր կողմեն լրացան և այդ նպատակով Հայ Կրթական Հիմնարկութեանս Վարչությունը 1000 դոլար քվեարկեց Պետ. Համալսարանի վարչութեան տրամադրել իր կողմն կարգ մը ուսանողաց թեքնիքական, բժշկական կամ գյուղատնտեսական դասընթացքի ծախսոց ի հաշիվ»:

2) «Հայ գեղջուկ յերգերու հրատարակութեան համար Լա Պետական Յերածշտանոցի վարչութեան առ այժմ վոր՝ համար միայն, տրամադրեցինք 300 դոլար, անով մեկ կամ յերկու պրակ 1000-ական որինակ հրատարակելու նպատակով»:

Հատկացումները քիչ են, սակայն սկիզբը դրված ե:

24. ԴՊՐՈՑԱՍԵՐ ՏԻԿՆԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Դպրոցասեր Տիկնաց ընկերությունը իր գործունեությունը սկսել է Կ.-Պոլսում, 1879 թվին, բանալով Հայ աղջիկների վարժարան՝ ուսուցիչներ պատրաստելու նպատակով:

Գաղաքական դժբախտ իրադարձությունների հետևանքով ընկերությունն իր գործունեությունը փոխադրում է նախ Հունաստանի Սելանիկ քաղաքը և ապա 1924 թվի հոկտեմբեր 1-ից իր վարժարանով հաստատվում է Մարսյեյ քաղաքում, ուր ունի բավականին ընդարձակ շենք:

Դպրոցն ունի յերկու ճյուղ՝ նախակրթարան և արհեստանոց:

Կրթական ճյուղում սովորում են 175 աշակերտուհիներ, իսկ արհեստանոցի մեջ՝ 150:

Ունեն պատրաստի դրամագլուխ ֆրանսիական ֆրանկով 900.000-ի չափ գումար, վորի մեջ մտնում է և Ամերիկայում հանգանակած 18.884 դոլլարը:

Այս վերջին գումարը Դպրոցասեր Տիկնաց Ընկերության Վարչությունը նախնական բանակցություններից հետո իր, 1925 թ. դեկտեմբեր 28-ին, ՀՈԿ-ի և Կ. Պաշի Պատվիրակության ուղղած նամակի համաձայն պատրաստակամություն են հայտնում Հայաստանում կառուցանել մի քանի գյուղական դպրոցներ շենք:

Այդ մատչելիությունը նա հետագայում փոխեց, վորոշելով կառուցանել մի շենք, միջնակարգ դպրոցի համար, Յերեսնի մեջ, 20.000 դոլլարի սահմաններում:

Այդ իմաստով ընկերության ներկայացուցիչը, Մ. Միրըրգաոյանը, 1927 թ. փետրվար ամսին, Պորհրդային Հայաստանի Կառավարության հետ կնքեց մի պայմանագիր:

25. ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿԸ

Տաճկահայ գրականագետ Տիգրան Կամսարականին իր կենդանության որով հատկացրել է գրական մրցանակներ ի համար 2.000 անգլ. վոսկի, վորը կտակով պիտի հանձնվի Հ. Բարեգործական Միությանը: Այդ տոկոսներից 10-ը ստանալով իր վարչական ծախքերի համար՝ 90⁰/₀-ը ամեն տարի Բարեգործականը պիտի դնե Հայաստանի Կառավարության տրամադրության տակ վերոհիշյալ նպատակի համար:

Առաջին նվազ Տիգրան Կամսարականը, 1924 թվին, Հայաստան յեկած Լ. Բաշալյանի միջոցով, ուղարկում է 30 անգլ. վոսկի և հանձնարարում է նրան կնքել Որոհըրդային Հայաստանի Լուսավորության ժողովրդական Կոմիտեի անունից հետ պայմանագիր: Պայմանագիրը կնքվում է 1924 թ. հոկտեմբերի 25-ին, հետևյալ կերպով.—

1. Հ.Ս.Ո.Հ. Լուսավորմամբ յուրաքանչյուր փեարը վարին հայտարարում է հերթական մրցանակարաշխություն, վոր տեղի յե ունենում մայիսին, հետևյալ պայմաններով.

2. Մրցանակը պիտի տրվի հեղինակներին զուտ գրական յերկերի համար, վորոնք կարող են լինել վեպ, պատմվածք, պոյեմ կամ թատերագրություն: Մրցանակը տրվելու յե մեծ մասամբ միջոցներից զուրկ կամ համեստ միջոցներ ունեցող հեղինակներին:

3. Մրցանակի նպատակն է.—

ա) Տպագրական ծախքեր հայթայթել տաղանդավոր սկանակների յերկերի համար,

բ) Սկանակներ չլինելու դեպքում հայթայթել հին գրականագետների յերկերի տպագրության ծախքերը,

գ) Վարձատրության արժանի ձեռագրի բացա-

կայութիան դեպքում մրցանակը հատկացվելու յե արդեն տպագրված յերկերի համար:

դ) Յեթե հիշյալ յերկերի 3 կարգից և վոչ մեկը չլինի, մրցանակը պետք ե հատկացնվի մի վորեև հեղինակի իր յերկերի ժողովածուի համար:

4. Բոլոր հեղինակները տնկախ նրանից, թե Հայաստանի սահմաններում են ապրում, կամ նրանից դուրս՝ իրավունք ունեն մասնակցելու մրցանակին:

5. Մրցանակի բաշխումը կատարում ե պարագրաֆ 5-ում հիշված պայմաններով, Պորհրդային Հայաստանի Լուսժողկոմատի կողմից նշանակված և 5 անգամից բազկացած ժյուրին: Ժյուրիի վորոշումը հաստատում ե Լուսժողկոմատը:

6. Ժյուրին իրավունք ունի մրցանակը բաշխելու յերկու հեղինակների միջև, ինչպես նաև բացառիկ պայմաններում կարող ե մրցանակի հատկացումը հետաձգել հաջորդ տարվան և յերկու մրցանակները միասին հատկացնել:

26. ՅԵՐՎԱՆԴ ԱՂԱԹՈՆԻ ՄՐՑԱՆԱԿ

Յերվանդ Աղաթոն բեյը, Բարեգործական Միության հիմնադիր անդամներից մեկը, Հ.Ս.Ս.Հ. Հողագործության Կոմիտար Ա. Յերզնկյանի հետ կնքած պայմանագրի համաձայն, 1925 թվից մինչև մահը տարեկան հատկացնում ե 50 անգլ. ֆունտ ստերլինգ, բաժանելու համար Հայաստանի գյուղացիներին իբրև մրցանակ լավագույն գյուղատնտեսական արտադրությունների համար, հետևյալ կերպով.

- 1) 5 անգլ. վոսկի՝ ցորենի առաջին մրցանակն ստացողին,
- 2) 5 » » ծխախոտի » » »
- 3) 5 » » շերամի բոժոժներին ա. մրց. »
- 4) 5 » » լավագույն բամբակն արտադրողին,
- 5) 5 » » լավագույն մաքին ցուցադրողին,
- 6) 5 » » » խոյը »
- 7) 5 » » » այծը »
- 8) 5 » » » նոխազը »
- 9) 5 » » » տեղակ. ցուլը »
- 10) 5 » » » տեղան. կովը »

27. ԳԱՐԱԿՅՈՉՅԱՆ ՀՈՄ

Հայտնի միլիոնատեր, Նյու-Յորկ քաղաքի բնակիչ, Միչըան Գարակյոզյանը, 1921 թվին Կ. Պոլսում, ի հիշատակ իր 14 տարեկան հասակում վախճանված վորդու՝ Հաուլըրդի, բացեց մի «հոմ» (տուն), ուր ապաստան պիտի գտնեյին ու դաստիարակվեյին հայ վորքերը:

Սակայն տաճկաց կառավարությունը շուտով փակեց այդ վորքանոցը, իբրև մի հաստատություն, վոր վարժարանի բնույթ եր կրում:

Վորքանոցի հիմնադիրը, այդ դեպքից հետո, վորոշեց իր հիմնած հաստատությունը փոխադրել ավելի ապահով տեղ, և 1924 թվի նոյեմբերի 5-ին, Հոմը, իր 80 սաներով, փոխադրեց Ֆրանսիա:

Գարակյոզյանն այդ նպատակի համար, Փարիզից մի քանի ժամ հեռավորության վրա գտնվող Լագոդինիյեր անտառում, վոր գտնվում ե Լուար-ե-Շեր նահանգի Լա Վիլ-ո-Կլերկ գյուղի մոտ, գնեց մի հոյակապ դղյակ, 4

հարկից բազկացած: Այդ գղյակը շինված է յեղել 1865 թվականին, ժամանակի ամենափարթամ դուքսերից մեկի ձեռքով և ճակատին մակագրված էր «C'est mon plaisir» («Եմ հաճույնն է այս») նշամարտը:

Գնելով հաճույքի և վայելքի համար շինված այդ գղյակը, Գարակյազյանը հարմարեցրեց վորբանոցի համար, ծախսելով նրա գնման և նորգությունների համար մոտ 2 միլիոն ֆրանկ:

Այժմ Հոմը ունի 102 վորբ, թեև շենքը նախատեսված է 150 հոգու համար:

Յերեսխաներն ապրում են այդ գղյակում իբրև զիշերոթիկներ և նույն տեղն ել ստանում իրենց կրթությունը:

Դպրոցական մասը բազկացած է 6 դասարանից և հանձնված է մի համալսարանավարտ և յեկեղեցական քարոզիչ ֆախիացու ղեկավարության: Դասավանդությունը կատարվում է ֆրանսերեն և հայերեն լեզուներով, շաբաթը 5 օր, իսկ մի օր ել հատկացրված է գործնական աշխատանքների: Շաբաթ յերեկոները սեղի յեն ունենում հավաքույթներ, կինո, ֆոնոգրաֆ, հանդեսներ և զիշերային խարույկներ ու զվարճություններ: Զի մոռացված ֆուդբոլը, թենիսը, մարզական խաղերն ու հեծանիվը:

Հոմի տարեկան ամբողջ ծախսը հոգում է Միհրան Գարակյոզյանը:

1925 թվին Հոմն ունեցավ 15 շրջանավարտ, վորոնք, Հոմի իսկ ջանքերով, տեղավորվեցին ֆրանսիական դաւնագան հաստատությունների մեջ:

Գարակյոզյան վորբանոցը, այն հափով, ինչ հափով վոր գտնվում է Խորհրդային Հայաստանի սահմաններից դուրս, լավագույն ձուլարանն է հայ մանուկներից ֆրանսիական բուրժուազիայի համար որինակելի ծառաներ պատրաստելու...

28. ՀԱՅ ԹՈՇԱԿԱՌՈՒՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ

(Հիմնարկութուն Պողոս Նուպար Փաշայի)

1924 թվի մայիսին, Պողոս Նուպար Փաշան 16,000 անգլ. վոսկի եւ մոդնուս առաջնակարգ արժեթղթերի մեջ եւ հանձնում Լոնդոնի Բերկլեյ Բանկին (Barklay's Bank Lmt.) իբրեւ մշտնջենական ֆոնդ, վորի տոկոսներից համալսարանական մասնագիտություններ սովորելու համար թոշակներ պետք եւ ստանան արժանավոր ուսանողներ, պայմանով, վոր ավարտելուց հետո զնան Հայաստան:

Թոշակների բաշխման գործի համար ստեղծվում եւ Բրյուսելում մի կոմիտե, վոր կոչվում եւ «Oeuvres des boursiers Arméniens, Fondation Boghos Nubar Pacha» բաղկացած 5 հոգուց: Այդ 5 հոգուց մեկին նշանակում եւ ինքը, հիմնադիրը, յերկուսը բնորոշում են Բարեգործական Ընկերությունից, իսկ մյուս յերկուսը՝ Բելգիայի Համալսարանական Ընկերությունից:

Այդպիսով այդ կոմիտեյի մեջ մտնում են հետեյալ անձինք՝ Կոմսուհի դ'Արշո Շոոնհովեն (Նուպար Փաշայի աղջիկը)՝ հիմնադիրի կողմից:

Համալսարանական Ընկերության կողմից՝ Ժյուլ Դեսբեր (Լիեժի Համալսարանի պրոֆեսսոր) եւ Լեոն Լեկլեզ (Բրյուսելի համալսարանի պրոֆեսսոր):

Վահան Մալեզյան եւ Մաքսուդ Միհրդատյան՝ Բարեգործականի կողմից:

Այդ կոմիտեն արգեն թոշակավորում եւ 9 հոգու.

1) Պաղտիկյան Պատրիկ — Ինժ. մեխանիկ,

2) Պարթեվյան Աբա — Յերաթշտական Կոմսոգիտոր, սովորում եւ Փարիզի Կոնսերվատորիայում,

3) Պողոսյան Վրույր — Ինժ. մեխանիկ, Միտվայդայի տեխնիկումում,

4) Գոյունյան Գեվորգ — Ֆիլեատուրի եւ տեսագծի ու-

սանոց, Վերվեյի բարձրագույն տեքստիլ ուսումնարանում,

5) Մակարյան Տիրան—Ինժ. ելեքտրիկ, Յվիկաուերինժ. դպրոցում,

6) Պահլավունի Եղվարդ—Քիմիկոս, Բրյուսելի գիտությունների համալսարանում,

7) Զրբաշյան Տիգրան—Հանրաբանություն և Պալեոնտոլոգիա, Սորբոնում,

8) Զարգարյան Գրիգոր—Մաթեմատիկա՝ Բեռլինի համալսարանում,

9) Թերզյան Արտաշես:

Սրանցից Զրբաշյանն արդեն ավարտել է և գտնվում է Հայաստանում: Պողոսյան Վրույրը՝ կրկին ավարտել է և աշխատում է Փարիզի Սիտրոյան ավտոմոբիլի գործարանում, իսկ Գերմանիայում սովորող Մակարյանը, Թերզյանը և Զարգարյանը ավարտեցին տնցյալ գալնանը և մեկնում են Հայաստան:

1924 թվին, Նուպար Փաշան Կոմիտեյի հիմնադրամի վրա ավելացրեց ևս 12.500 ռուբլու Հայաստանի գյուղատնտեսական բանկի արժեթղթերը, վորոնց տուկոսները կրկին հատկացրեց ուսանողներին, այս անգամ դրանց ընտրությունը թողնելով Հայաստանի Պետական համալսարանին՝ իր շրջանավարտների միջից կատարելու:

Այս կրկնակի ձեռնարկները մասին Կոմիտեն 1925 թ. մայիսի 19-ին, մի գրությամբ, հաղորդել է Ս. Հայաստանի Լուսժողկոմատին և Հայաստանի Պետական համալսարանին ի գիտություն:

29. ԽՐԻՄՅԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ ՖՈՆԴ

Խրիմյան Հայրիկի մահից հետո, Ամերիկայի մեջ, Վանեցիների շրջանում միտք ե հղանում հանգանակութուն կատարել և Վասպուրականում մի վորևե ձեռնարկով հավերժացնել նրա հիշատակը:

Հանգանակութունից դոյանում ե մոտ 10.000 դոլլար, վոր մինչև որս մնում ե անգործադիր:

Խրիմյան Հայրիկի ֆոնդի խնամակալության կողմից Հայ Կրթական Հիմնարկության Քարտուղարը՝ Տ. Տիբիճյանը 1926 թ. հոկտ. 5-ին, գրում ե ՀԱԿ-ի և Կ. Խաչի պատվիրակության հետևյալ նամակը.

«Ուրախ եմ Ձեզի հաղորդելու, թե Խրիմյան Հայրիկի ֆոնդի մասին Ձեր բրած թելադրութունը նպատակահարմար թվեցավ Վարչությանս:

Յեվ ուստի խնդրեմ բարի ըլլաք առաջին պատահությամբ գրել մեզի, թե Հայրիկի ֆոնդով (10.000 դոլլարով) ինչ տեսակ դպրոցի շինք մը կարելի յե շինել գյուղատնտեսական կամ մեղվաբուծական նպատակի համար, ո՞ր կիսորհիք իբր հարմարագույն վայր, և թե կար' լի չե՞ արդոք ունենալ այդպիսի շինքի մը հատակադիծը, Վարչությանս վերջնական նկատառության համար»:

30. ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Տաճկահայաստանից և Փոքր-Ասիայից արտասահման և մասնավորապես Ամերիկա մեկնած գաղթականները տարիների ը՛ր թացքում հիմնել են «Կրթասիրաց», «Վերաշինաց», «Հառաջադիմական» ածականներով բազմաթիվ

Հայրենակցական Միություններ, իրենց ծննդավայրերին կրթական և տնտեսական աջակցություն ցույց տալու համար:

Համաշխարհային պատերազմից հետո, յերբ վոչնչացան այդ Միությունների գրգռպատճառ յեղող գյուղերն ու քաղաքները, կամ նրանց հայ ազգաբնակչությունը, կտրված յերկրից, ոտարության մեջ մնացին միայն համանուն ընկերությունները, իրենց վարչությունով, նախագահով, գանձապահով, հաճախ և բավական խոշոր գրամագլխով:

Յերբ վերջին ժամանակներս արտասահման հասավ իմ Հայաստանի շինարարության և նրա վերածննդի կոչը, Հայրենակցական Միությունները, իբրև գավառացիների հիմնարկություններ, և իրենց սոցիալական կազմով գերազանցապես աշխատավորական բնույթ կրող, ցանկացան վերածնվող հայրենիքի մեջ հավերժացնել իրենց ծննդավայրերի անունները, կառուցանելով քաղաք, գյուղ կամ սոսկ շենք:

Առաջին քայլն այդ ուղղությամբ արավ Արարկիրցիների Հայրենակցական Միությունը: Նա 1925 թվին Գանաքեռի տակը, Յերևանի մոտ, վերցրեց հատուկ հողամաս և սկսեց շինել մի քաղաք, «Նոր-Արարկիր» անունով:

Որինակը յեղավ վարակիչ և այսօր, համարյա թե բոլոր Հայրենակցական Միությունները վորոճում են նույն ծրագրերը:

Այսպես՝ վերջերս, ՀՈՒ Ի և Կ. Խաչի պատվիրակության ներկայությամբ նման վորոճում հանեց Մալաթիայի Հայրենակցական Միությունը Ամերիկայի Ուսար քաղաքի մեջ գումարած իր պատգամավորական ժողովում, քվեարկելով Նոր-Մալաթիայի համար Հայաստանում գործադրելու 30.000 գոլդր:

Իսկ այդպիսի Հայրենակցական Միությունների թիվը միայն Ամերիկայում 100-ից անց է:

Դժբախտաբար մանրամասն և ճշտգրիտ ցանկ գոյութիւն չունիւ Սակայն «Ամերիկահայ Տարեգրքից» և Հոկ-ի Կ. Խաչի պատվիրակության քաղած տեղեկութիւններէ համաձայն ցուցակագրված և 62 ընկերութիւնն:

Գաղափար տալու համար զբանց հարստության մասին, բերենք հետեյալ ցուցակը.—

ՀԱՅՐԵՆԱԿՅԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱՄԵՐԻԿԱՅՈՒՄ

	Գատրաստի գրամ	Կալված գուլլարներով
1. Այնթապի Ուսումնասիր. Միութ.	1.000	—
2. Արաբկիրցի. Հայր. Միութիւն	60.000	—
3. Բալլի Հավաքի Ուսումն. Ընկ.	—	5.000
4. » Ներսի գյուղի Ուս. Վերաշ. Մ.	—	4.000
5. » Սաքրաթ » » Ընկերութ.	2.500	6.500
6. » Քաղաքի Վերաշ. Միութիւն	5.000	—
7. Բաղէշի Խուլթիկ գյուղի Ուս. Ըն.	750	—
8. Յեկեղյաց Միութիւն (Յերզնկա)	3.000	—
9. Յոգկատի Չաքմաք գյուղի Վեր. Մ.	200	—
10. Խարբերթի Կրթ. և Նպաստ. Միաց. Ը.	5.000	Կալված, վոր բերում և տարեկան 780 գուլ. յեկամուտ
11. Բազմաշենի Ուսումն Ընկերութ.	12.000	—
12. Դատեմի Լուսավորչ. Ուսումն. Ընկ.	5.000	—
13. Յեղեղի գյուղի Վերաշին. Ընկեր.	7.000	—
14. Հյուսեյնիկի Վերաշ. Ընկերութ.	2.000	—
15. Հոդեյի Լուս. Ուսումն. Միութիւն	3.000	—
16. Մեղրեյի Կենտ. Վարժ-ի Միութ.	2.500	—
17. Փերչենճ (Խարբերթի) գ. Ուս. Ընկ.	5.228	—
18. » » » » »	—	Շենք և 3 խանութ յերկրի մեջ.
19. Կարնո Ուսումն. Ընկերութիւն	750	—
20. Կյուրինի Հայրենակց. Միութիւն	3.151	—
21. Հեֆթարեյի աղջ. Վարժ. Կրթ. Մ.	2.000	—
22. Եվերեկի Մեսրոպ. վարժ. Ուս. Մ.	10.000	—
23. Թոբրազայի Աղքատախնամ Ընկ.	3.000	—

24. Ֆենեսեյի Ռուբինյան Ուս. Միութ.	7.000	—
25. Մալաթիո Կրթասիր. Ընկերութ.	—	103.000 դեւ., վորից 25.000 պարօք
26. Մանրագի Կարոտ. Ոգնող Միութ.	440	—
27. Մարաշի Հայրենասիրաց Միութ.	1.500	—
28. Շապին Գարահ. «Ռազմիկ» Հայր. Մ.	175	—
29. » » և Գյուղորեյից » »	60	—
30. Չմշկածաղի Ընդհան. Միություն	1.500	—
31. Սերաստիո Վերաշ. Միություն	3.059	1.500 (գորգեր)
32. Սերաստիո Քոթն դ. ս.-Մեսր. Դպ.	—	—
33. Վասպուրականի Ուսումն. Միութ.	—	—
34. Վանի Ծովաստան դ. Ուս. Միութ.	2.500	—
35. » Շահ-Բաղի գյուղի Ուս. Միութ.	2.000	—
36. Տիգրանակերտի Հայրեն. Միութ.	10.590	—
37. Զերմուկի Հայրենակց. Միություն	2.156	—
38. Տիվրիկի Աշուշենի Հասաջ. Միութ.	—	—
39. Արամթաղի Կարոտ. Ոգն. Միութ.	1.500	—
40. Բարաղամ գյուղի Ուսումն. Միութ.	1.300	—
41. Հաղթ գյուղի Վերաշին. Միութ.	8.000	—
42. Քեսրիկի Յերկսեռ Ուսումն. Ընկ.	—	—
43. Հաջենի Հայրենակցական Միութ.	3.000	—
Քղիի շրջանի Գյուղերի Հայրենակ- ցական Միությունները		
44. Ապոգնակի Հասաջաղ. Միություն	—	—
45. Դարմանի » »	—	—
46. Ծերմակի Ուսումնաս. Միություն	—	—
47. Չանախչիի » »	—	—
48. Սաղաձորի Վերաշինաց »	—	—
49. Սերգեվիլի » »	—	—
50. Հարինձի » »	—	—
51. Ղարաբեկի » »	—	—
52. Հերդիֆի » »	—	—
53. Պուզսի » »	—	—
54. Հարեղի » »	—	—
55. Հաքատանի » »	—	—
56. Աստղաբերդի » »	—	—
57. Քարավուղի » »	—	—

58. Ոլորի	»	»
59. Ագրակի	»	»
60. Սոսնակի	»	»
61. Չանի	»	»
62. Քզի քաղաքի	»	»

Քզիի շրջանի այս օլորը Հայրենասիրական
Միությունները ունեն զանազան բանկերում պատ-
րաստի դրամ 80.000

Ընդհանուր գումար մոտավորապես՝ 360.000

Այսպիսով այս ցուցակագրված Միությունները իրենց
տրամադրության տակ ունեն մոտավորապես 700.000 ռուբլի
դրամագրվուի:

Հայրենակցական Միությունների կարևորությունը
մեծանում է նրանով, վոր նրանք ունեն միջոցների հայ-
թայթման պոտենցյալ հնարավորություններ: Վորեն ձեռ-
նարկություն, վոր սկսվում է Հայրենակցական Միություն-
ների կողմից և նրա նպատակների համար, սովորաբար
պսակվում է հաջողությամբ:

Նրանց մեջ սկսված շարժումը, լծակից լինել Ս. Հա-
յաստանի շինարարության գործին, անկասկած մեծ է:

Մինչ դեռ, մեծատունների կազմակերպությունները,
հազար չափում են, մեկ չկտրելու համար, Հայրենակց-
ցական Միությունները, իբրև ժողովրդի ծոցից յելած
կազմակերպություններ, մեկ չափում են, տասը կտրում,
չխնայելով իրենց, համեմատաբար, համեստ միջոցները
իրենց հայրենիքի շինարարական մեծ գործի համար:

Առաջույց դրան՝ Նոր-Արարկիրը, Նոր-Մալաթյան,
Նոր-Բութանյան:

Վ Ե Ր Զ Ա Բ Ա Ն

Մենք այստեղ թվեցինք հասարակական այն կազմակերպությունները, վորոնք աշխատելով արտասահմանում, իրենց տրամադրություն տակ ունեն քիչ թե շատ շոշափելի դրամագլուխներ և կարող են, կամ ցանկանում են, ոգտակար լինել խոր. Հայաստանի շինարարական աշխատանքներին:

Սակայն, չմոռանանք, վոր այս շարքի մեջ մենք չը հիշատակեցինք այն կազմակերպությունները, վորոնց աշխատանքը չե ընթանում հասարակական-բարեգործական դրոշակի տակ:

Այսպես, մենք այստեղ կանգ չառանք այն գումարների ու ֆոնդերի վրա, վորոնք պատկանել են կամ պատկանում են քաղաքական կազմակերպություններին: Մենք լռություն մը անցանք այն խոշոր հանգանակությունների կողքից, վորոնք կատարվել են նույն քաղաքական կուսակցությունների նախաձեռնությամբ, ինչպես որինակ «Բանակի», «Փրկություն», «Կիլիկիայի» և այլն հանգանակություններն, իրենց միլիոնավոր բուրլիներ լի արդյունքով: Այդ գումարների, ինչպես և նրանց գործադրության հանգամանքների վրա, մենք չծանրացանք, համարելով մեր առաջադրած նյութի շրջանակից դուրս:

Նույն պատճառաբանությամբ մենք չուզեցինք կանգ առնել նաև կրոնական հաստատությունների վրա, վորոնք

պակաս հարստութիւններէ տեր չեն, ինչպես որինակ Միխիթարյան զուլգ Միաբանութիւնները:

Զուտ հասարակական կազմակերպութիւններէ թվում մենք չհիշատակեցինք նաեւ այն ընկերութիւններէ անունները, վորոնք, չնայած, իրենց տարեկան հասույթներով ու զանազան նպատակներէ համար գործադրած գումարներով բավականին պատկառելի մեծութիւն են կազմում, սակայն չունեն մնայուն կամ անձոնմխելի գումարներ:

Վերջինների մեջ, իր կազմակերպչական ցանցի մեծությամբ առաջին տեղն ե բռնում Հայաստանի Ողնության Կոմիտեն, վոր կարճ ժամանակի ընթացքում Ամերիկայի և Յեվրոպայի մեջ 80-ի չափ մասնաճյուղեր ունեցաւ:

Նույն յերիտասարդ կազմակերպության թվին ե պատկանում և Հայաստանի Պետական Կարմիր Սաչը, իր 60-ից ավելի մասնաճյուղերով:

Այս յերկու կազմակերպութիւններն իրենց վողջ հասույթներն ուղարկում են անմիջապես Սոր. Հայաստան:

Այնուհետեւ կան բարեգործական բնույթ կրող բազմաթիւ այլ ընկերութիւններ, վորոնք տարիներ շարունակ աշխատում են արտասահման, և յերբեմն Սոր. Հայաստանի մեջ գործադրելու համար զանազան հատկացումներ են անում:

Դրանց թվին են պատկանում՝ Փարիզի Հայ Տիկնաց Միութիւնը, Լոնդոնի Տիկնաց և Միացյալ Ընկերութիւնները, Բրյուսելի Հայ Տիկնաց Միութիւնը և այլն:

Այս ե ահա, մոտավորապես, համառոտ պատմութիւնը ժողովրդական այն հարստութիւնների, վոր զոյութիւն ունեն արտասահմանում:

Ընթերցողն, անկասկած, նկատեց, վոր զրանց մեծագույն մասը չի գործադրվում: Մնալով ոտարյերկյա բան-

կերում, նրանք շահ են բերում միայն տեղական բանկերին, նպաստում այդ յերկրներին առանց այն եւ բարձր տնտեսական վիճակի բարգաւաճմանը և խթան դառնում նրանց արդյունաբերութեան ու առևտրի վերելքին:

Իսկ այն ժողովուրդը, վորի համար հատկացրված են այդ գումարներն, այն յերկիրը, վորի անունը լսելիս արտասուք են թափում կտակակառարներն ու նվիրատուները, մնում և մոռացութեան շղարշի տակ իբրև ժառանգութունից կողոպտված մի անկարող վորը:

Մենք, իբրև Հայաստանի հասարակական կազմակերպութիւնների կողմից առաքված պատվիրակութուն, սկսած Արարատից մինչև Պաղատական Ովկանոսի հեռավոր ափերը, Յերևանից մինչև Սան-Ֆրանցիսկո, տկանատես յեղանք, թե ինչպիսի Հայաստանի շինարարութիւնը և նրա վերածնունդը ինչպիսի խանգավառութիւն եյին առաջ բերում ժողովրդական լայն խավերում:

Յեթե արդարև լուրջ են այդ զգացումներն, յեթե դրանք թեթև բովանդակի անցողակի պորտքումներ չեն լուկ, ապա անհրաժեշտ և խոսքից դործի անցնել: Ծառերով ու ծափերով յերկիր չի շինվում: Քաղաքացիական պարտքն ու պատմական իմաստութիւնը պահանջում և, վոր մի ժողովրդի բազմով հետաքրքրողներն որ առաջ շարժման մեջ դնեն նրա բարգաւաճումն ու ապագա յերջանկութիւնը նախապատրաստող բոլոր ղեկավարները, այդ ժողովրդին պատկանող բոլոր անժխտելի հարստութիւնները:

Այդ տեսակետից խոշոր դեր ունի խաղալու հասարակական կազմակերպված կարծիքը, վորի հստակ և կրտուրակ արտահայտութեանը նպաստելու համար հրատարակում ենք սույն գրքույկը:

Ծ Ա Ն Ո Յ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

Ամերիկյան դոլլարի արժեքը	1914 թվին	— 1 ր. 94 կոպ.
» » »	1927 »	— 1 ր. 94 »
Անգլիական ֆունտ ստերլինգը	1914 թ.	— 9 ր. 45 »
» » »	1927 թ.	— 9 ր. 47 »
Ֆրանսիական ֆրանկը՝	1914 թ.	— 37,5 կ.
» »	1920 թ.	— 12,4 »
» »	1921 թ.	— 12,5 »
» »	1922 թ.	— 15,3 »
» »	1923 թ.	— 11,4 »
» »	1924 թ.	— 10,6 »
» »	1925 թ.	— 10,5 »
» »	1926 թ.	— 5,9 »
» »	1927 թ.	— 7,6 »
Յեզիպտական վոսկին (լիրան)՝	1914 թ.	— 9 ր. 60 »
» »	1927 թ.	— 9 ր. 60 »
Իտալական լիրան՝	1914 թ.	— 37,5 »
» »	1920 թ.	— 7,3 »
» »	1927 թ.	— 11,0 »
Տաճկական լիրան՝	1914 թ.	— 8 ր. 54 »
» »	1927 թ.	— 1 ր.

Հեկտարը հավասար է — 0,915 դեսյատինի

Հեկտոլիտրը » — 8,1305 դույլի

Տաճկ. ոխան. » — 3 ֆ. 7 մսխալի

Յ Ա Ն Կ

Յերես

Հայ ժողովրդական Հարստությունները Ար-
տասահմանում 3

Ա. Կ Տ Ա Կ Ն Ե Ր

1. Սանասարյանի կտակը	5
2. Ռափայել Մարկոսյանի կտակը	8
3. Մատթեոս Խերյանի կտակը	14
4. Կյուլլապի Կյուլպենկյանի կտակը	18
5. Յերվանդ Հակոբյանի կտակն ու նվերը	21
6. Դարուհի Հակոբյանի ֆոնդը	25
7. Գր. Մեոհտեմեայանի կտակը	26
8. Ավետ Սարգսի ֆոնդը	27
9. Զոն Արշակունու կտակը	27
10. Զատիկ Խանդապյանի նվերն ու կտակը	28
11. Մկրտիչ Հովհաննիսյանի կտակը	29
12. Սիմոն-Գարեգին Փաշաքարյանի կտակը	30
13. Եկնայանի կտակը	30
14. Անանուհ կտակ գրադարանի համար	31
15. Սեդրակ Գրլըճյանի կտակը	32
16. Բարեգործականին հանձնված կտակները	33
17. Զանազան կտակներ	34

Բ. ՆՎԻՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

18. Մելքոնյան նվիրատվութիւն	36
19. Մաբի Նուպարի անվան հաստատութիւն	42
20. Գալուստ Կյուլալենկյանի նվիրատվութիւնը	46
21. Բոյաջյան նվիրատվութիւն	46

Գ. ՀԱՍՄԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

22. Հայկ. Ընդհ. Բարեգործ Միութիւն	49
23. Հայ Կրթական Հիմնարկութիւն	52
24. Դպրոցասեր Տիկնաց Ընկերութիւն	55
25. Տիգրան Կամսարականի Գրական Մրցանակը	56
26. Յերվանդ Աղաթոնի Մրցանակը	57
27. Գարակյոզյան Հոմ	58
28. Հայ Թոշակառուների Կոմիտե	60
29. Խրիմյան Հայրիկի Ֆոնդ	62
30. Հայրենակցական Միութիւններ	62
Վերջաբան	67
Ծանոթութիւններ	70

— ԳԻՆԸ 1 Ր. —

Издание Комитета Помощи
Армении

